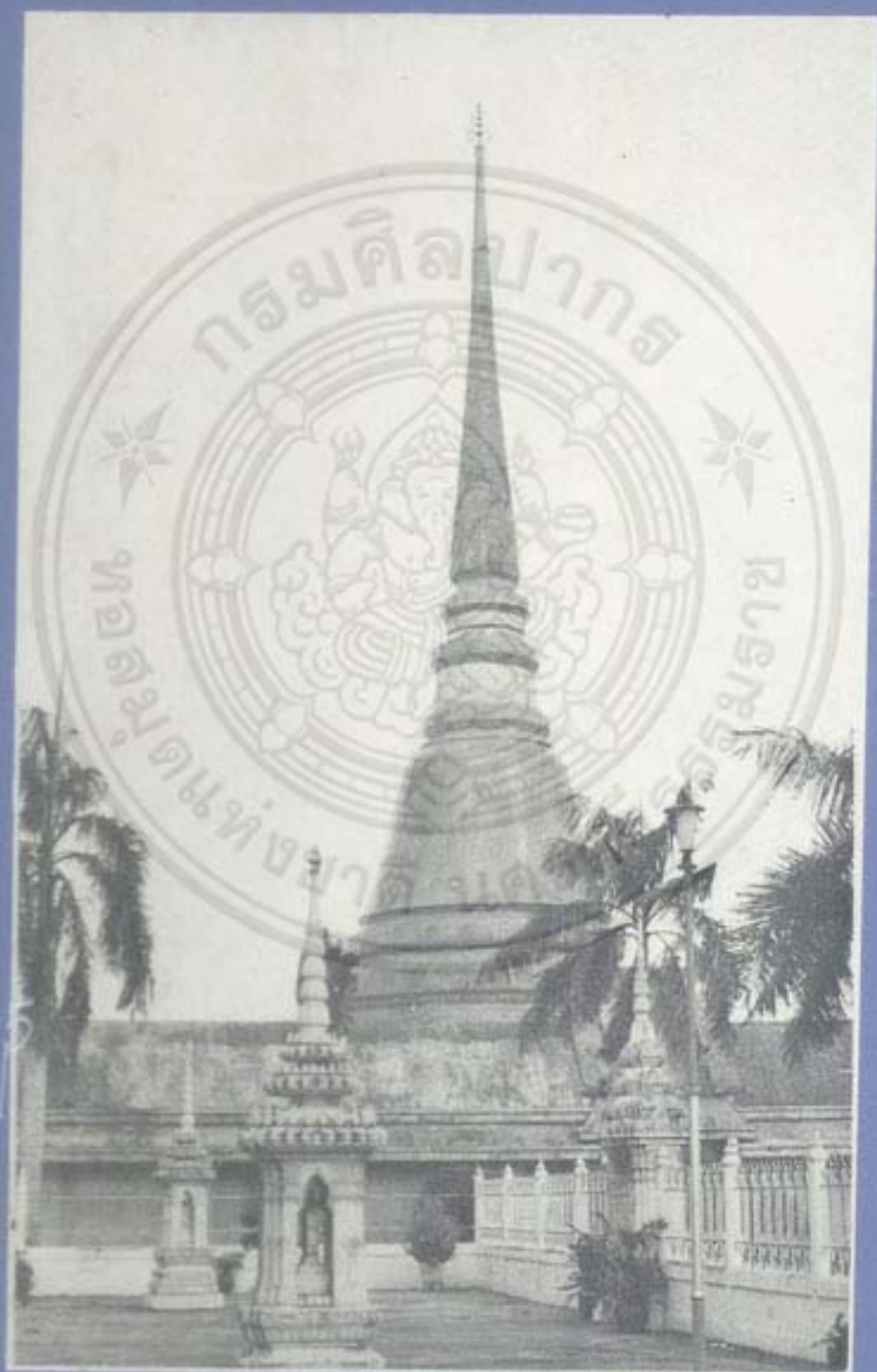

ประวัติวัดธาตุ จังหวัดขอนแก่น

294.3135
๓๕๒๘๗

หนังสือเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรม

หอสมุดแห่งชาตินครศรีธรรมราช

ประวัติ
วัดธาตุ จังหวัดขอนแก่น

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่

พุทธศักราช ๒๕๒๓

ประวัติวัดธาตุ จังหวัดขอนแก่น

พิมพ์ครั้งแรก ๑,๐๐๐ เล่ม

๒๕๔.๓๑๓๕ ศิลปากร, กรม. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
ค ๕๒๘ ป ประวัติวัดธาตุ จังหวัดขอนแก่น. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๗.

080545

๖๕ หน้า. ภาพประกอบ.

๑. ธาตุ, วัด. ๒. ชื่อเรื่อง

ISBN 974-7921-64-2.

NSTNL SENAYAN

หน้า
๒๑๒.๑๑๓๕
๗๕๒๔๒

คณะบรรณาธิการ

นายสมชาย	พุ่มสอาด	นางสาวเพลินพิศ	กำราญ
นางจินตนา	กระบวนแสง	นางเบญจมาศ	แพทอง
นางฤดีรัตน์	กายราศ	นางสาวอรุณี	สุทธิเสวันต์

นายอนันต์ ชูโชติ

พิมพ์ที่. ยูไนเต็ด โปรดักชั่น ๑๘๕ ซอยพุทธโอสถ ถนนนเรศ กรุงเทพมหานคร
โทร. ๒๓๓๐๓๑๗

สงวนลิขสิทธิ์

ห้ามทำซ้ำ ดัดแปลง หรือเผยแพร่ต่อสาธารณชนซึ่งส่วนหนึ่งส่วนใด
หรือทั้งหมดของหนังสือเล่มนี้ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการ
คัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา ฯลฯ หรือนำไปเผยแพร่ในรูปแบบใดๆ
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากกรมศิลปากร

All rights reserved

No part of this book may be reproduced in any
form or by any mean without prior written permission
from the Fine Arts Department.

“ทำซ้ำ” คือ การคัดลอก เลียนแบบ ทำสำเนา ทำแม่พิมพ์ บันทึกเสียง บันทึกภาพ ฯลฯ
จากต้นฉบับ หรือสำเนา หรือจากการโฆษณาในส่วนอันเป็นสาระสำคัญ ไม่ว่าจะทั้งหมดหรือบางส่วน

หรือ “ดัดแปลง” คือ การทำซ้ำโดยเปลี่ยนรูปใหม่ ปรับปรุงแก้ไข เพิ่มเติมงาน ฯลฯ ในส่วนที่เป็น
สาระสำคัญ ไม่ว่าจะทั้งหมดหรือบางส่วน

หรือ “เผยแพร่ต่อสาธารณชน” เช่น การแสดง การบรรยาย การจำหน่าย การทำให้ปรากฏ
ด้วยเสียง ด้วยภาพ ฯลฯ หรือโดยวิธีอื่นใด ซึ่งงานที่ได้จัดทำขึ้น

คำนำ

วัดธาตุ ตั้งอยู่ริมถนนกลางเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น เป็นพระอารามหลวงที่มีความสำคัญมาแต่ครั้งโบราณกาล เดิมเรียกกันว่า วัดธาตุนครเดิมบ้าง วัดเหนือบ้าง พระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี (เพี้ยเมืองแพน) ต้นตระกูล เสนอพระ อดีตเจ้าเมืองขอนแก่นคนแรกเป็นผู้สร้างขึ้น เพื่อเป็นสถานที่สำหรับบำเพ็ญกุศลของเจ้าเมือง เมื่อ พ.ศ.๒๓๓๒ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ร่วมกับการสร้างวัดอื่น ๆ อีกหลายวัด ตามธรรมเนียมการปกครองและประเพณีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ

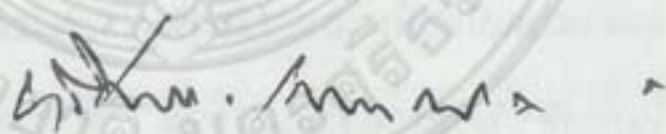
๑. วัดกลาง (วัดกลางเมืองเก่า) อยู่ระหว่างวัดเหนือกับวัดใต้ เป็นสถานที่ชุมนุมและบำเพ็ญกุศลของข้าราชการ
๒. วัดใต้ อยู่ทิศใต้ของเมืองขอนแก่น เป็นสถานที่ชุมนุมและบำเพ็ญกุศลของประชาชนทั่วไป
๓. วัดท่าแขก (วัดโพธิ์บ้านโนนทัน) เป็นสถานที่ชุมนุมและบำเพ็ญกุศล ตลอดจนเป็นที่พำนักของประชาชนและพระภิกษุสามเณรต่างถิ่น

ในการสร้างวัดธาตุนครระยะแรกนั้น พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) ได้ก่อสร้างปูชนียวัตถุและถาวรวัตถุต่าง ๆ เท่าที่จำเป็นสำหรับวัดเท่านั้น คือ พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ (ศาลาโรงธรรมหรือหัวแจก) กุฏิสงฆ์ และพระธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นหลักสำคัญของวัด ชาวบ้านจึงนิยมเรียกกันว่า วัดธาตุนครเดิม

เนื่องจากวัดธาตุ เป็นวัดเก่าแก่มากมาแต่โบราณ มีปูชนียสถานสำคัญคู่บ้านคู่เมือง คือพระเจดีย์พระธาตุนครเดิม ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นวัดศูนย์กลางการศึกษาปริยัติธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๒๑

กรมศิลปากรเห็นว่า วัดธาตุ เป็นพระอารามหลวงที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น จึงได้มอบให้ นายสมชาย พุ่มสอาด นักอักษรศาสตร์ ๗ หัวหน้างานวัฒนธรรมและจารีตประเพณี และนายอนันต์ ชูโชติ นักอักษรศาสตร์ ๓ ค้นคว้าเรียบเรียงประวัติวัดธาตุ พร้อมทั้งถ่ายภาพประกอบ และนางประกอบลาภเกษร ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์เป็นผู้ตรวจแก้ไข จัดพิมพ์ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรก

กรมศิลปากรหวังว่า หนังสือนี้คงจะอำนวยประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีแก่ นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจ ตามสมควรทั่วกัน

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)

อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

หน้า

คำนำ

ชั้นและตำบลดที่ตั้ง

๑

เมืองขอนแก่นในอดีตจนถึงปัจจุบัน

๒

การตั้งเมืองขอนแก่น

๘

การสร้างวัด

๑๓

ประวัติผู้สร้างวัด

๑๖

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญในวัด

๒๐

การบูรณะปฏิสังขรณ์

๒๕

ปูชนียวัตถุและของสำคัญในวัด

๓๕

จำนวนพระภิกษุจำพรรษาปี พ.ศ. ๒๕๒๗

๔๒

การศึกษา

๔๓

ขนบธรรมเนียมประเพณี

๔๕

ลำดับเจ้าอาวาส

๔๗

วัดธาตุ

ชั้นและตำบลที่ตั้ง

วัดธาตุ เดิมเรียกกันว่า วัดธาตุนครเดิมบ้าง วัดเหนือบ้าง เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่เลขที่ ๒๓๗ ถนนกลางเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

พื้นที่และอาณาเขตวัด

ที่ดินซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดธาตุ มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๑๓ ไร่ ๓๕ ตารางวา แบ่งออกเป็น ๓ โฉนด คือ

๑. โฉนดที่ ๗๐๘ เนื้อที่ ๕๑๕๖.๖ ตารางวา หรือ ๑๐ ไร่ ๑ งาน ๔๖.๖ ตารางวา เป็นพื้นที่เดิมของวัดธาตุ

๒. โฉนดที่ ๕๘๓ เนื้อที่ ๖๖๖.๑ ตารางวา หรือ ๑ ไร่ ๒ งาน ๖๖.๑ ตารางวา เป็นพื้นที่ซึ่งนายโบ ตราชู ถวายวัด

๓. โฉนดที่ ๓๖๒ พื้นที่ ๑๖.๒ ตารางวา เป็นพื้นที่ซึ่งนางยี่สุ่น เหล่าไพบูลย์ ถวายวัด

อาณาเขตของวัดธาตุ มีดังนี้

ทิศเหนือ จดที่ดินของราษฎร ยาวประมาณ ๑๒๕.๘๐ เมตร

ทิศใต้ จดซอยสาธารณะ ยาวประมาณ ๑๓๐.๒๐ เมตร

ทิศตะวันออก จดซอยและถนนรอบบึงแก่นนคร ยาวประมาณ ๑๗๘.๕๐ เมตร

ทิศตะวันตก จดถนนกลางเมือง และจดที่ดินของราษฎร ยาวประมาณ ๑๒๘.๗๐ เมตร^๑

^๑ อภิวัฒน์ ปรีชาประศาสน์ และ กมล วิสัยดี, วัดธาตุ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์ในงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดธาตุ จังหวัดขอนแก่น ๕-๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๖) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๒๖, หน้า ๑๗.

เมืองขอนแก่นในอดีตจนถึงปัจจุบัน

๑. สมัยก่อนประวัติศาสตร์

แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบกระจายอยู่ทั่วไป โดยจัดแบ่งกลุ่มอย่างกว้าง ๆ ได้ คือ แหล่งโบราณคดีในแอ่งสกลนครทางตอนเหนือ และแอ่งโคราชทางตอนใต้ จากการสำรวจและขุดค้นของกรมศิลปากร พบว่าแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์สมัยแรกในแอ่งสกลนครมีอายุเก่าแก่ถึง ๕,๖๐๐ ปีมาแล้ว ส่วนแอ่งโคราชมีแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์สมัยแรก มีอายุเพียง ๒,๕๐๐ ปี

บริเวณจังหวัดขอนแก่นซึ่งตั้งอยู่ในแอ่งโคราช ตอนที่ราบลุ่มแม่น้ำชี หรือแอ่งโคราชตอนบนจากการสำรวจพบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์หลายแห่ง อาทิเช่น แหล่งบ้านนาดี โนนนงทา ตำบลบ้านโคก อำเภอภูเวียง แหล่งโนนทัน ตำบลพระลับ อำเภอเมืองขอนแก่น แหล่งบ้านโนนชัย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น และแหล่งบ้านกอก ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองขอนแก่น เป็นต้น แหล่งดังกล่าวกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้น และพบว่าลักษณะของชุมชนเป็นแบบสังคมเกษตรกรรม มีการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์แล้ว และมีเทคโนโลยีในการหล่อโลหะเพื่อใช้เป็นเครื่องมืออีกด้วย อาจจะทำหนดอายุประมาณ ๕,๐๐๐ ปี ลงมาถึง ๓,๕๐๐ ปีมาแล้ว นอกจากนี้ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณจังหวัดขอนแก่น ได้สร้างงานศิลปกรรมขึ้นอีกด้วย คือ ที่ถ้ำฝ่ามือแดง บ้านหินล่อง ตำบลเมืองเก่า อำเภอภูเวียง ผนังถ้ำมีภาพฝ่ามือไปทางทิศตะวันออก ๔ มือ เป็นมือขนาดใหญ่ ๗ มือ มือขนาดเล็ก ๒ มือ รูปมือเหล่านี้เป็นแบบฝ่ามือสีแดงรอบมือ ไม่ใช่แบบใช้สีทาบนฝ่ามือแล้วประทับที่ผนังถ้ำ

การขุดค้นแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ ในบริเวณจังหวัดขอนแก่น ของกรมศิลปากรดังนี้

๑.๑ การขุดค้นที่บ้านนาดี โนนนทกา ตำบลบ้านโคก อำเภอกุเวียง กรมศิลปากรร่วมกับมหาวิทยาลัยฮาวาย แห่งสหรัฐอเมริกา ดำเนินการขุดค้นในปี พ.ศ.๒๕๐๘ ผลจากการขุดค้นในชั้นดินระดับที่ ๑ พบโครงกระดูกในหลุมฝังศพสมัยหินใหม่ ซึ่งภายในหลุมฝังศพมีการใส่ภาชนะดินเผาและมีเครื่องประดับประเภทลูกปัดทำด้วยหิน กระจก รวมอยู่ด้วย ของที่ใส่ลงไปและการจัดวางนั้นแต่ละหลุมจะต่างกัน

ในชั้นดินระดับที่ ๒ พบเครื่องมือสำริด ดร.วิลเฮล์ม จี.โซลไฮม์ แห่งมหาวิทยาลัยฮาวาย ได้จัดส่งตัวอย่างถ่านไปที่ห้องปฏิบัติการ รวม ๓ แห่ง ผลของการหาอายุได้ดังนี้

ตั้งแต่ ๔,๔๗๕ ปีมาแล้ว (TF 651 4475 ± 200 BP)

ตั้งแต่ ๔,๑๒๐ ปีมาแล้ว (BAK 956 4120 ± 90 BP)

เมื่อเทียบกับวัฒนธรรมดองซอนของประเทศจีนแล้ว วัฒนธรรมดองซอนมีอายุน้อยกว่าที่บ้านนาดี ๑,๗๐๖ ปี ยุคสำริดในประเทศอินเดียซึ่งเริ่มเมื่อราว ๔,๒๖๕ ปี ก็ยังมีอายุน้อยกว่าถึง ๒๐๖ ปี หากการหาอายุจากถ่านของบ้านนาดีถูกต้อง ยุคสำริดที่นี่ก็มีอายุเก่าที่สุดใเอเชียภาคตะวันออกเฉียงและเอเชียใต้

ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ มร.ดอนน์ ที.เบียด ได้ขุดค้นบริเวณใกล้เคียงกับการขุดค้นปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ผลการขุดค้นคล้ายกัน สิ่งสำคัญที่พบจากการขุดค้นครั้งนี้คือ หัวขวานทองแดงมีบ้องพบวางอยู่ที่กระดูกซี่โครงของศพหลุมที่ ๒๐ ในชั้นดินระดับที่ ๓ ขวานนี้ยาว ๘.๘ เซนติเมตร กว้าง ๕.๓ เซนติเมตร นักวิทยาศาสตร์กรมทรัพยากรธรณีพิสูจน์ว่า ทองแดงที่ใช้ทำขวานนี้เป็นทองแดงธรรมชาติ ไม่ใช่ทองแดงที่ถลุงขึ้นมาโดยการนำเอาทองแดงที่ไม่ได้ถลุงมาทุบให้เป็นรูปหัวขวาน ขวานทองแดงชิ้นนี้นับเป็นชิ้นแรกที่พบในประเทศไทย

ระยะเวลาต่อมาโครงการโบราณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรมศิลปากร ได้ดำเนินการขุดค้นที่แหล่งบ้านโนนชัย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น ในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ และดำเนินการขุดค้นที่แหล่งบ้านกอก ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองขอนแก่น ในปี พ.ศ. ๒๕๒๑

ผลจากการวิเคราะห์กระดูกสัตว์จากแหล่งโนนชัย พบว่าชุมชนก่อนประวัติศาสตร์แถบนี้ ลักษณะสังคมเป็นแบบสังคมเกษตรกรรม มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ สัตว์เลี้ยง เช่น วัว หมู ควาย เป็นต้น สำหรับควายนอกจากจะใช้เป็นเครื่องทุ่นแรงแล้ว ยังใช้ในการไถนาอีกด้วย นอกจากควายแล้วยังพบว่าเหล็กเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการเกษตรเป็นอย่างมาก ซึ่งพบที่แหล่งโนนชัยในชั้นดินชั้นล่างเช่นกัน

ผลการขุดค้นที่แหล่งบ้านกอก จากการวิเคราะห์ภาชนะดินเผา วิเคราะห์กระดูกสัตว์และหาตัวอย่างถ่านกำหนดอายุแหล่งโบราณคดีโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ ปรากฏผลว่าแหล่งบ้านกอกมีอายุประมาณ ๒๘๘๐ ± ๘๐ ปีมาแล้ว หรือ ๔๓๐ ± ๘๐ BC. ลักษณะสังคมของชุมชนแห่งนี้เป็นสังคมแบบเกษตรกรรม มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์แล้ว แต่ในขณะเดียวกันยังคงมีการล่าสัตว์และจับสัตว์น้ำเป็นอาหารอีกด้วย

๒. สมัยประวัติศาสตร์

๑. ชุมชนโบราณสมัยทวารวดีลงมา

ดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ตั้งแต่จังหวัดขอนแก่นขึ้นไป ปรากฏเมืองโบราณในแถบนี้หลายเมือง ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำชีและบริเวณลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำชี เมืองโบราณในแถบนี้มีลักษณะเป็นเมืองรูปกลมรูปเหลี่ยม และบางเมืองลักษณะรูปแบบไม่แน่นอน จากลักษณะรูปแบบของผังเมืองและโบราณวัตถุ อาจจะกล่าวได้ว่าเมืองโบราณดังกล่าวมีอายุตั้งแต่สมัย

ทวารวดีลงมา (ศิลปะสมัยทวารวดีอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖) และบางเมืองอยู่ในช่วงสมัยลพบุรี นอกจากนี้ยังพบซากโบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยทวารวดีอยู่ทั่วไป

บริเวณจังหวัดขอนแก่น จากการศึกษารูปถ่ายทางอากาศและการสำรวจพบเมืองโบราณหลายเมือง ส่วนใหญ่อยู่บริเวณลุ่มน้ำพอง ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของลุ่มแม่น้ำชี เมืองโบราณสมัยทวารวดีและสมัยลพบุรีในบริเวณจังหวัดขอนแก่นมีดังนี้

- เมืองโบราณที่วัดศรีเมืองแอม เขตอำเภอน้ำพอง ตัวเมืองโบราณอยู่เหนือลำน้ำพองขึ้นมา ๕ กิโลเมตร ลักษณะผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมนขนาด ๒,๕๐๐ x ๓,๐๐๐ เมตร นับเป็นเมืองโบราณที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภายในตัวเมืองโบราณปัจจุบันมีหมู่บ้านตั้งอยู่ ๓ หมู่บ้าน คือ บ้านดงเมืองแอม บ้านโนนขี้ผึ้ง และบ้านดงเชียง โดยมีวัดศรีเมืองแอมอยู่บริเวณกลางเมือง จากลักษณะคูเมืองเห็นได้ชัดว่าเมืองโบราณแห่งนี้เป็นลักษณะเมืองสองเมืองซ้อนกัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้พบโดยทั่วไปในเมืองโบราณของภาคอีสาน จากลักษณะของเมืองอาจจะกล่าวได้ว่า เป็นเมืองโบราณมีอายุอยู่ในสมัยทวารวดีลงมา

- เมืองโบราณบ้านค้อท่าโพ ห่างจากเมืองแอมไปทางทิศใต้ประมาณ ๔๐๐ เมตร ตัวเมืองขนานกับลำห้วยเสียดั้น ลักษณะผังเมืองรูปห้าเหลี่ยมยาวรีขนาด ๒,๓๐๐ x ๖๐๐ เมตร ตอนส่วนยอดของเมืองมีหมู่บ้านค้อท่าโพตั้งอยู่ จากลักษณะของเมืองที่เป็นรูปเหลี่ยมมีระเบียบแสดงให้เห็นว่าน่าจะเป็นเมืองรุ่นหลังราวสมัยลพบุรี

- เมืองโบราณหนองงู ต่ำจากเมืองโบราณวัดศรีเมืองแอมไปตามลำน้ำพอง ใกล้กับบ้านท่าเกษมและบ้านจำปา ลักษณะผังเมืองเป็นรูปวงกลมขนาด ๗๐๐ x ๘๐๐ เมตร ลักษณะเป็นเมืองสองชั้น เช่นเมืองโบราณส่วนมากในภาคอีสาน ตัวเมืองตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มต่ำ อันเป็นบริเวณที่ลำน้ำพองคดเคี้ยวเปลี่ยน

ทางเดิน คูเมืองทางด้านตะวันออกกว้างและอยู่ติดกับที่ลุ่มชาวบ้านเรียกว่าหนองงู จากลักษณะรูปแบบของเมืองน่าจะอยู่ในสมัยทวารวดีลงมา สิ่งที่น่าสนใจคือจาก ตัวเมืองโบราณหนองงู มีร่องรอยคันดินออกไปติดต่อกับบริเวณที่เป็นชุมชน โบราณและชุมชนปัจจุบัน

- เมืองชัยวาน อยู่ที่อำเภอมัธยจาศีรี ลักษณะตัวเมืองเป็นรูปไข่ มีกำแพง ก่อด้วยดิน ๑ ชั้น คูเมือง ๒ ชั้น กำแพงเมืองและคูเมืองบางช่วงถูกราชฐรทำลาย โดยการเกลี้ยและถมคูเมืองเพื่อใช้เป็นที่เพาะปลูก นอกกำแพงเมืองห่าง ประมาณ ๑ กิโลเมตรมีลำห้วยทรายไหลผ่านซึ่งต้นน้ำไหลจากภูเขาแดงและไหลลงสู่ แม่น้ำชีที่บ้านหนองหวายและบ้านนายาง ภายในกำแพงเมืองมีหลักเสมาศิลาสมัย ทวารวดีปักอยู่โดยทั่วไป เสมาดังกล่าวปัจจุบันได้เคลื่อนย้ายเข้ามาเก็บและตั้งแสดงที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น จากหลักฐานหลักเสมาศิลา จึงกล่าวได้ว่าเมือง โบราณแห่งนี้อยู่ในสมัยทวารวดี

- เมืองโบราณบริเวณบ้านโนนเมือง ตำบลชุมแพ อำเภอชุมแพ เป็นเมือง โบราณสมัยทวารวดี ภายในตัวเมืองโบราณมีหลักเสมาหินทรายสมัยทวารวดีเป็น จำนวนมาก มีขนาดต่าง ๆ กัน ลักษณะเป็นแท่งแปดเหลี่ยมและแท่งสี่เหลี่ยม แบน ฐานสลักลวดลายซึ่งส่วนใหญ่สลักเป็นรูปกลีบบัว อาจจะมีสลักกลีบเดียว สองกลีบหรือสี่กลีบ บางหลักมีจารึกอยู่ด้วย หลักเสมาจากเมืองโบราณแห่งนี้ถูก เคลื่อนย้ายไปมาก นอกจากจะนำมาเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น แล้ว หลักเสมาที่มีจารึกปัจจุบันประดิษฐานเป็นหลักเมืองประจำจังหวัดขอนแก่น และอีกหลักหนึ่งซึ่งมีจารึกเช่นเดียวกันนำไปประดิษฐานที่วัดศรีนวล อำเภอ เมืองขอนแก่น นอกจากนี้ยังมีการเคลื่อนย้ายไปไว้ที่อำเภอชุมแพ อำเภอ ภูเวียง อำเภอน้ำพอง และอำเภอบ้านไผ่ เป็นต้น

ทางด้านทิศตะวันตกของเมืองโบราณบ้านโนนเมือง ระยะห่างประมาณ ๕๐๐ เมตร เป็นบริเวณเขตวัดป่าพระนอน ภายในวัดมีพระพุทธรูปหินสีน้ำตาล ลักษณะเดิมน่าจะเป็นพระพุทธรูปยืน แต่ปัจจุบันล้มลง ขนาดความสูงประมาณ ๕.๒๐ เมตร ลักษณะศิลปะสมัยทวารวดีฝีมือช่างพื้นเมือง

บริเวณเทือกเขาภูเวียง ระหว่างเขตอำเภอชุมแพและอำเภอภูเวียง มีภาพสลักหินต่ำบนหน้าผา ลักษณะพระพุทธรูปปางไสยาสน์หรือพระนอน ขนาดยาว ๓.๗๕ เมตร ลักษณะพระพักตร์เป็นแบบศิลปะทวารวดี พระเศียรหันไปทางทิศตะวันตกและหันพระพักตร์ไปทางทิศใต้

นอกจากจะปรากฏร่องรอยชุมชนสมัยทวารวดีแล้ว ยังปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงชุมชนสมัยลพบุรี ชุมชนบางแห่งอาจจะสืบต่อลงมาจากสมัยทวารวดี และบางแห่งก็มีการตั้งชุมชนซ้อนทับชุมชนเดิม ชุมชนสมัยลพบุรีนั้นมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ ลงมา ซึ่งหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสมัยนี้ คือ ซากโบราณสถานที่เรียกว่า ภู ซึ่งพบอยู่ทั่วไปในเขตจังหวัดขอนแก่น อาทิเช่น

- ภูทอง ตั้งอยู่บ้านหัวขัว กิ่งอำเภอเปือยน้อย ห่างจากอำเภอบ้านไผ่ ประมาณ ๓๒ กิโลเมตร เป็นภูที่ใหญ่และสวยงามที่สุดในจังหวัดขอนแก่น ก่อด้วยศิลาแลง กำแพงก่อด้วยศิลาแลงเช่นเดียวกัน ทับหลังศิลาสลักหินต่ำรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ ขนาดของทับหลังกว้าง ๑ เมตร ยาว ๒ เมตร ภูแห่งนี้มีสภาพสมบูรณ์กว่าทุกแห่งในจังหวัดขอนแก่น

- ภูอื่น ๆ ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าภูทองพบหลายแห่ง อาทิเช่น ภูบ้านเหลา ตำบลบ้านไต้ กิ่งอำเภอพระยืน ภูบ้านนาदान้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอหนองเรือ ภูบ้านโนน ภู ตำบลสาวะถี อำเภอบ้านฝาง ภูตำบลกุดเค้า ภูภูวดี ตำบลโพนเพ็ก อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย เป็นต้น

๓. การตั้งเมืองขอนแก่น

พ.ศ. ๒๓๒๒ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ ยกทัพไประงับเหตุการณ์วุ่นวายที่เมืองเวียงจันทน์ เมื่อเมืองเวียงจันทน์เป็นปกติแล้ว เจ้าแก้วบุรุมกับพระยาเมืองแพน (เพี้ยเมืองแพนก็เรียก) สองพี่น้องซึ่งเป็นโอรสของเจ้าแสนปัจจุทุม (ท้าวแสนแก้วบุรุม) ได้ยกกองทัพจากบ้านเพี้ยปู่ ข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานใหม่ เจ้าแก้วบุรุมตั้งอยู่บ้านโพธิ์ชัย พระยาเมืองแพนตั้งอยู่บ้านชีโหล่น คุมไพร่ฉกรรจ์คนละ ๕๐๐ คน ทำราชการขึ้นกับเมืองสุวรรณภูมิ

ต่อมาจุลศักราช ๑๑๕๐ (พ.ศ. ๒๓๓๑) พระยาเมืองแพน (เพี้ยเมืองแพน) บ้านชีโหล่น แขวงเมืองสุวรรณภูมิ (ปัจจุบันอยู่ในท้องที่อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด) พาราษฎรประมาณ ๓๔๐ คน แยกจากเมืองสุวรรณภูมิ ไปตั้งเมืองใหม่ที่ฝั่งบึงบอน ข้างบ้านดอนพยอมและขอขึ้นกับเมืองนครราชสีมา เจ้าเมืองนครราชสีมาจึงกราบทูลเข้าไปยังกรุงเทพฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งเพี้ยเมืองแพน เป็นที่ "พระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี" เป็นเจ้าเมือง ยกบ้านบึงบอนเป็นเมืองขอนแก่น

เหตุที่ได้นามเมืองว่า "ขอนแก่น" มีเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมาว่า ที่บ้านขาม (ปัจจุบันคือตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น) เป็นเขตขึ้นกับบ้านชีโหล่น มีตอมะขามใหญ่ต้นหนึ่งตายไปนานแล้ว ต่อมากลับมีใบงอกขึ้นอีก ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันสร้างเจดีย์ครอบตอมะขามต้นนี้ และบรรจุคำสอนของพระพุทธเจ้า ๙ บทเอาไว้ด้วย พระเจดีย์องค์นี้เป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านมาก และเรียกกันว่า พระเจดีย์ขามแก่น (ปัจจุบันอยู่ในวัดเจดีย์ภูมิ ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง) และได้ถือเอานิมิตนี้มาตั้งเป็นชื่อเมืองว่า "เมืองขามแก่น" ต่อมาเรียกเพี้ยนไปเป็น "ขอนแก่น"

พ.ศ. ๒๓๕๒ ได้ย้ายเมืองขอนแก่น ไปอยู่ ณ บ้านพันชาติ (ปัจจุบันคือบ้านโนนเมือง ตำบลแพ่ง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม)

พ.ศ. ๒๓๖๙ เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ครั้นเมื่อปราบกบฏราบคาบแล้ว โปรดให้ตั้งบ้านภูเวียง เป็นเมืองภูเวียง ขึ้นกับเมืองขอนแก่น (ปัจจุบันคืออำเภอภูเวียง)

พ.ศ. ๒๓๘๑ ย้ายเมืองขอนแก่นจากบ้านดอนพันชาติมาตั้งอยู่ริมบึงพระลับ-โนนทองด้านตะวันตกของบ้านโนนทัน

พ.ศ. ๒๓๘๘ ได้ย้ายเมืองจากบ้านโนนทองไปตั้งทางทิศตะวันออกของบึงพระลับโนนทอง ปัจจุบันคือ บ้านโนนทัน ตำบลพระลับ อำเภอเมืองขอนแก่น

พ.ศ. ๒๔๑๐ ย้ายเมืองขอนแก่นจากบ้านโนนทันไปตั้งที่บ้านเมืองเก่าฝั่งบึงเมืองเก่า ปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๔๑๓ ย้ายเมืองขอนแก่นจากบ้านเมืองเก่าไปตั้งที่บ้านดอนบม (บ้านดอนบม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น ปัจจุบัน)

พ.ศ. ๒๔๓๓ สมัยรัชกาลที่ ๕ มีการปฏิรูปการบริหารส่วนภูมิภาคขึ้นใหม่ ให้เปลี่ยนหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือเป็นหัวเมืองลาวพวน เมืองขอนแก่นขึ้นกับหัวเมืองลาวพวน โดยให้พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม (ต่อมาเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม)ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวพวน

พ.ศ. ๒๔๓๔ ย้ายเมืองขอนแก่นไปตั้งที่บ้านทุ่ม (ปัจจุบันคือ ตำบลบ้านทุ่ม อำเภอเมืองขอนแก่น) เนื่องจากที่บ้านดอนบมไม่สะดวกแก่ราชการ และในปลายปีนี้ได้เปลี่ยนนามเจ้าเมืองเป็นผู้ว่าราชการเมือง

พ.ศ. ๒๔๔๒ โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองขอนแก่นจากบ้านทุ่ม มาตั้งที่บ้านเมืองเก่าตามเดิม (ตั้งศาลากลาง ณ ริมฝั่งบึงเมืองเก่า ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น) เพราะเหตุว่าบ้านทุ่มกันดารน้ำในฤดูแล้ง

พ.ศ. ๒๔๔๗ โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อตำแหน่งข้าหลวงประจำเมืองขอนแก่น เป็น “ข้าหลวงประจำบริเวณพาชี” ส่วนเมืองขึ้นให้เปลี่ยนเป็นอำเภอ

พ.ศ. ๒๔๕๑ พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร ย้ายมาเป็นสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลอุดร ได้ส่งย้ายศาลว่าการบริเวณพาชีจากริมบึงเมืองเก่า มาตั้งที่บ้านพระลับ เพราะเห็นว่าที่ริมบึงเมืองเก่าเป็นที่ลุ่ม และบริเวณคับแคบขยายให้กว้างไม่ได้ นอกจากนี้ได้เปลี่ยนนามตำแหน่งข้าหลวงประจำบริเวณพาชีเป็นผู้ว่าราชการเมืองอีก

พ.ศ. ๒๔๕๔ โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองเป็นจังหวัด และให้เรียกศาลว่าการเมือง เป็นศาลากลางจังหวัด

พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม เปลี่ยนแปลงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นตำแหน่งข้าหลวงประจำจังหวัด ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

พ.ศ. ๒๔๙๕ เปลี่ยนนามตำแหน่งข้าหลวงประจำจังหวัด เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด และใช้นามนี้มาจนถึงปัจจุบัน

รายชื่อเจ้าเมือง ข้าหลวงหรือผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น

๑. พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน)	พ.ศ. ๒๓๓๑-๒๓๓๘
๒. พระนครศรีบริรักษ์ (ท้าวคำบัง)	พ.ศ. ๒๓๓๙-๒๓๕๒
๓. พระยานครศรีบริรักษ์ บรมราชภักดี
ศรีสุภสุนทร (ท้าวคำยวง)	พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๙๘

๔. พระยานครศรีบริรักษ์ บรมราชภักดี
ศรีศุกสุนทร (ท้าวอินธิวงษ์) พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๐๗
๕. ท้าวคำมุง (พี่ชายท้าวอินธิวงษ์) พ.ศ. ๒๔๐๗-๒๔๑๐
๖. ท้าวอุ นครศรี (หลานเจ้าเมือง) พ.ศ. ๒๔๑๐-๒๔๑๒
๗. พระนครศรีบริรักษ์ (ท้าวอุ นครศรี) พ.ศ. ๒๔๑๓-๒๔๔๓
๘. พระยานครศรีบริรักษ์ บรมราชภักดีศรีศุก-
สุนทร (ท้าวอุ นครศรี) พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๔๗
๙. พระพิทักษ์สารนิคม (ท้าวหนูหล้า สุนทร-
พิทักษ์) พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๔๔๙
๑๐. ขุนผดุงแคว้นประจันต์ (ร.ท.ช่วง หนองหาร) พ.ศ. ๒๔๔๙
๑๑. พระวิไลยสิทธิกรรม (จิ้น ปิยะรัตน์) พ.ศ. ๒๔๕๐-๒๔๕๒
๑๒. พระยาภักดีศรีสุนทรราช (ติศ โกมลบุตร) พ.ศ. ๒๔๕๖
๑๓. พระยาณรงค์เรืองฤทธิ์ (อรุณ อมาตยกุล) พ.ศ. ๒๔๕๖-๒๔๕๗
๑๔. พระยาพิศาลสารเกษตร (อรุณ อมาตยกุล) พ.ศ. ๒๔๕๘-๒๔๖๐
๑๕. หม่อมเจ้าโสตนิผล ชมพูนุท พ.ศ. ๒๔๖๑
๑๖. พระยาวิจิตรภักดีศรีสุราษฎร์ธานี
(พร พิมพสุต) พ.ศ. ๒๔๖๑-๒๔๖๓
๑๗. พระยาพิศาลสารเกษตร (พร พิมพสุต) พ.ศ. ๒๔๖๔-๒๔๗๐
๑๘. พระยาบริหารราชอาณาจักร (ยิ้ม นิลโยธิน) พ.ศ. ๒๔๗๐-๒๔๗๕
๑๙. พระณรงค์ฤทธิ์ (ชาย สุนนดิษฐ์) พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๗๖
๒๐. พระศรีวรวงศ์ (จรัญ รัตนประทีป) พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๗๙
๒๑. หลวงจรูญประศาสน์ (จรูญ คชภูมิ) พ.ศ. ๒๔๗๙
๒๒. หลวงวุฒิราษฎร์รักษา (วุฒิ ศรสงคราม) พ.ศ. ๒๔๗๙-๒๔๘๒
๒๓. หลวงพ่่านักนิกรชน (อุณห์ สมิตามร) พ.ศ. ๒๔๘๒

๒๔. หลวงศรีนครานุรักษ์ (ชั้น พรหมสาขา
ณ สกลนคร) พ.ศ. ๒๔๘๒
๒๕. พระบรรณศาสตร์สาทร (สง่า คุปตารักษ์) พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๔
๒๖. ขุนธรรมรัฐธราทร (ธรรมรัตน์ โรจนสุนทร) พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๕
๒๗. หลวงทรงสารการ (เล็ก กนิษฐสุต) พ.ศ. ๒๔๘๖
๒๘. นายอุดม บุญประกอบ พ.ศ. ๒๔๘๗-๒๔๘๘
๒๙. ขุนบำรุงรัตนบุรี (กุหลาบ จูฑะพุทธิ) พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๑
๓๐. นายเจริญ ภมรบุตร พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๔๙๕
๓๑. นายศิริ วรรณารต พ.ศ. ๒๔๙๕-๒๔๙๗
๓๒. พ.ต.อ.เลื่อน กฤษณามระ พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๔๙๘
๓๓. หลวงธรรนัยพินิจ (นพ นัยพินิจ) พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๐๐
๓๔. นายพรหม สุตระสุนทร พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๐๒
๓๕. พ.ต.อ.นิรันดร ชัยนาม พ.ศ. ๒๕๐๓
๓๖. นายสมชาย กลิ่นแก้ว พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๑๑
๓๗. นายช่วย นนทะนาคร พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๓
๓๘. นายบุรี พรหมลักขโณ พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๘
๓๙. นายสุกิจ จุลนันท์ พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๒๒
๔๐. นายชำนาญ พจนา พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๒๖
๔๑. นายบุญช่วย ศรีสารคาม พ.ศ. ๒๕๒๖-ปัจจุบัน

การสร้างวัด

วัดธาตุ เดิมเรียกกันว่า วัดธาตุนครเดิมบ้าง วัดเหนือบ้าง เป็นวัดโบราณเก่าแก่ สร้างมาแต่ต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นวัดที่พระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี (เพี้ยเมืองแพน) ต้นตระกูล เสนอพระ อดีตเจ้าเมืองขอนแก่นคนแรกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลของเจ้าเมือง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ราวปี พ.ศ. ๒๓๓๒ พร้อมกับ การสร้างวัดอื่น ๆ ในเมืองขอนแก่นอีกหลายวัด ตามธรรมเนียมการปกครองและประเพณีนิยมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ

๑. วัดกลาง (วัดกลางเมืองเก่า) ตั้งอยู่ระหว่างวัดเหนือกับวัดใต้ ใช้สำหรับเป็นสถานที่ชุมนุมและบำเพ็ญกุศลของบรรดาข้าราชการในเมืองขอนแก่น
๒. วัดใต้ (วัดหนองแวง) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองขอนแก่น ใช้สำหรับเป็นสถานที่ชุมนุมและบำเพ็ญกุศลของประชาชนชาวเมืองขอนแก่นทั่วไป
๓. วัดท่าแขก (วัดโพธิ์บ้านโนนทัน) ใช้สำหรับเป็นสถานที่ชุมนุมและบำเพ็ญกุศลตลอดจนเป็นที่พำนักพักพิงของประชาชนและพระภิกษุสามเณรต่างถิ่น*

ในการสร้างวัดธาตุในระยะเริ่มแรกนั้น พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) ได้ก่อสร้างปูชนียวัตถุและถาวรวัตถุที่จำเป็นคือ พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (หัวแจกหรือศาลาการเปรียญ) กุฏิสงฆ์ และพระธาตุเจดีย์ เท่านั้น

วัดธาตุ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๐๘ ตามเขตที่กำหนด ซึ่งมีความกว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร ปราบกฎหลักฐานสำเนาประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีว่า

* พระราชสารเวที, ประวัติวัดธาตุ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญอายุครบรอบ ๘๒ ปี ๒๕๒๔), ขอนแก่น, โรงพิมพ์ศิริภรณ์, ๒๕๒๔ (ไม่มีเลขหน้า)

“ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

เรื่อง พระราชทานวิสุงคามสีมา

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้วัดธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตามเขตที่กำหนดไว้ โดยกว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร และให้นายอำเภอท้องที่ ปักหมยเขตให้ถูกต้อง ตามที่กำหนดไว้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๘

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ถนอม กิตติขจร

นายกรัฐมนตรี”^{*}

ใบสำเนาประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องพระราชทานวิสุงคามสีมา วัดธาตุนี้ นายสมหมาย กลิ่นแก้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น ได้นำไปถวายพระราชสารเวที (เหล่ว สุมโน) เจ้าอาวาสวัดธาตุ เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๐๘ เวลา ๑๕.๔๐ น. ท่ามกลางสังฆสันนิบาต เจ้าคณะจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๑๕ รูป

วัดธาตุ นับเป็นวัดโบราณที่สำคัญวัดหนึ่ง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีปูชนียสถานสำคัญคือเจดีย์พระธาตุนครเดิม เป็นประธานอยู่ในวัดประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งวัดธาตุเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันจึงทรงพระกรุณา

* สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ราชกิจจานุเบกษา ๘๒ : ๒๐ : ๑๔ มีนาคม ๒๕๐๘, หน้า ๑๙

โปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดธาตุขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๒๑ ปราบกฏหลักฐานในสำเนาแจ้งความของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนี้

“แจ้งความกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง ยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งแต่วันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นต้นไป

แจ้งความ ณ วันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๒๑

ก่อ สวัสดิพิพาณิชย์

(นายก่อ สวัสดิพิพาณิชย์)

รัฐมนตรีช่วยว่าการ ปฏิบัติราชการแทน

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ”^{*}

^{*} กรมการศาสนา, แดงการณัณณะสงฆ์ (๖๖ : ๔ : ๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๑) หน้า ๔๔

ประวัติผู้สร้างวัด

พระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี เดิมชื่อ ท้าวสมศักดิ์ บุตรพระรัตนวงษา (ภู่) อดีตเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ สายญาติพระวอ (พระวรวงศ์ราชภักดี) และพระตา เป็นหลานของเจ้าแก้วมงคล (จารย์แก้ว) อดีตเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ (เมืองท่งหรือศรีภูมิ) เมื่อครั้งพระวอและพระตาอพยพจากหนองบัวลุ่มภู (อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี) ท้าวสมศักดิ์ได้พาผู้คนแยกไปอยู่ที่บ้านชีโหล่น (บ้านริมชี ใกล้บ้านธาตุน้อย อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด) ในเขตแดนของเมืองสุวรรณภูมิ พระรัตนวงศ์ (ท้าวอ่อน) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ เห็นว่า ท้าวสมศักดิ์มีความสามารถควบคุมดูแลผู้คนเป็นจำนวนมาก จึงแต่งตั้งให้เป็น เพี้ยเมืองแพน ตำแหน่ง นายกอง*

เมืองแพนมิใช่ชื่อตัว แต่เป็นชื่อบรรดาศักดิ์เป็นตำแหน่งขุนนาง เช่น เมือง ขวา เมืองกลาง เมืองซ้าย เมืองคูก เมืองฮาม คำว่าเพี้ยมาจากคำว่าพีร เป็นยศชั้นรองจากพระยา เป็นคนสนิทไว้วางใจของกษัตริย์หรือเจ้าเมือง เทียบเท่ากับตำแหน่งจางวาง ชาวใต้ฟังเพี้ยนไปจึงเขียนว่าเพี้ย ซึ่งแปลว่าชื่ออ่อนของสัตว์ เพี้ยเมืองแพนเป็นเชื้อสายกษัตริย์ ดังนั้นนามเต็มจึงเรียกว่า เจ้าเพี้ยเมืองแพน

* นิวัฒน์ พ.ศรีวรรณนท์, เมืองสุวรรณภูมิ ไทยลาว-อีสาน (อุดรธานี : โรงพิมพ์ภาคอีสาน อุดรธานี, ๒๕๑๒)
หน้า ๕๓-๕๔

ต้นตระกูลของเจ้าเพี้ยเมืองแพน

กรมศิลปากรจัดพิมพ์หนังสือโบราณวัตถุสถาน ปี ๒๕๐๐ กล่าวถึงประวัติจังหวัดขอนแก่น ว่า “เพี้ยเมืองแพน ต้นสกุล เสนอพระ บ้านชีโหล่น หลานเจ้าแก้วบุษม หรือเดิมชื่อว่า เจ้าแก้วมงคล เมื่อถึงแก่อสัญกรรมแล้ว คนรุ่นต่อมาจึงเรียกว่า เจ้าแก้วบุษม ทั้งนี้ เพราะมีเชื้อสายกษัตริย์จึงมีฐานะเป็นเจ้า เมื่อลูกหลานได้เป็นเจ้าเมืองร้อยเอ็ดในชั้นต่อมา จึงได้รับพระราชทินนามว่าพระยาขัตติยวงษา เป็นต้น

ลำดับกษัตริย์ของนครหลวงพระบาง และนครเวียงจันทน์ก่อนจะมาถึงเจ้าแก้วมงคล

นับตั้งแต่ขุนลอกษัตริย์องค์แรกมาสร้างเมืองหลวงพระบาง จากพงศาวดารล้านช้างในประชุมพงศาวดาร ฉบับความสำคัญของหลวงวิจิตรวาทการ มีกษัตริย์ซึ่งเป็นราชวงศ์ขุนลอขึ้นครองราชสมบัติ ดังนี้

๑. ขุนชวา	๘. ขุนคาน	๑๕. ท้าวยุง
๒. ขุนชะวาลา	๙. ขุนแพง	๑๖. ท้าวเบิก
๓. ขุนสูง	๑๐. ขุนเพ็ง	๑๗. ท้าวพิณ
๔. ขุนเด็ก	๑๑. ขุนพี	๑๘. ท้าวผาด
๕. ขุนคุม	๑๒. ขุนคำ	๑๙. ท้าวหว่าง
๖. ขุนคิม	๑๓. ขุนยุง	๒๐. ท้าวถึง
๗. ขุนคัว	๑๔. ท้าวแทนโม	๒๑. พระยาคำผง

พระยาคำผงมีโอรสได้ครองราชสมบัติชื่อพระเจ้าฟ้ารุ่งมหาราช มีโอรสต่อมาชื่อ ท้าวอุ้นเรือน ได้เป็นกษัตริย์คือพระยาสามแสนไทย มีโอรสและทายาทได้สืบราชวงศ์ต่อมาอีกคือ ท้าวล้านคำแดง ท้าวพรหมทัต ท้าวคำเต็ม ท้าวไสพระยาไค พระยาเชียงสา พระยาคำเกิด พระยาไชยจักรพรรดิแผ่นดินแล้ว พระสุวรรณปาลัง พระล่าน้ำแสนไทย ท้าวชมภู พระวิษุณทราช พระโพธิสารราช

พระโพธิสารราช ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๓ พระนางยอดคำทิพย์ ธิดาของพระเจ้าเชียงใหม่เป็นมเหสี มีโอรสคือ เจ้าเชษฐาวังโส ต่อมาเป็นกษัตริย์เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๙๐ ชื่อพระเจ้าชัยเชษฐามหาราช โอรสองค์ที่ ๒ ชื่อเจ้าเจ้าท่าเหือ องค์ที่ ๓ คือ เจ้าวรวงศ์หรือวรวงโส ได้ครองราชสมบัติเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๒๒ ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีวรมงคล

พระเจ้าศรีวรมงคล (วรวงโส) มีโอรส ๒ องค์ องค์แรกเสียชีวิตแต่เยาว์วัยในสงครามกับพม่า เมื่อกองทัพพระเจ้าชัยเชษฐายกไปล้อมเมืองพิษณุโลกเพื่อช่วยกรุงศรีอยุธยา องค์ที่ ๒ มีชื่อว่าเจ้าศรีวิชัย เจ้าศรีวิชัยมีบุตรชาย ๒ คน คือ เจ้าแก้วมงคล และเจ้าจันทร์สุริวงษ์ (เจ้าเมืองพิน เมืองนอง เมืองตะโปน) ต้นสกุลคันทราสาขา

เจ้าแก้วมงคลเป็นลาวคนสำคัญที่สุดของญาคูยอดแก้ว (สังฆราช) หรือญาคูโพนเสม็ดแห่งนครเวียงจันทน์ เป็นผู้ไปอัญเชิญเจ้าหน่อกษัตริย์จากบ้านช่องอ่หอดำมาขึ้นครองราชสมบัติในนครจำปาศักดิ์ มีพระนามว่าพระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร เมื่อเยาว์วัยได้ศึกษาศิลปวิชาการทางโลกแล้วบวชเป็นภิกษุมีฐานะเป็นพระเถระผู้ใหญ่ เมื่อสึกออกมาจึงได้ชื่อว่าเป็นจารย์เจ้าแก้วมงคล (อาจารย์) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ครองนครสุวรรณภูมิสำเร็จราชการทางที่ราบสูงในภาคอีสาน เจ้าแก้วมงคล เกิดปี พ.ศ. ๒๑๘๔ ถึงแก่อสัญกรรม พ.ศ. ๒๒๖๘ อายุ ๘๔ ปี มีบุตร ๓ คน คือ ๑. เจ้าหน่อคำ เกิดจากธิดาเจ้านครน่าน จึงได้เป็นเจ้าผู้ครองนครน่านแทนตา ๒. เจ้ามือดำดล (พระรัตนวงษา) ต้นสกุลรัตนวงษา ๓. เจ้าสุทนต์มณี (พระขัติยวงษา) ซึ่งมีบุตร ๓ คน เป็นชั้นหลานของเจ้าแก้วมงคล (คงเป็นชั้นเดียวกับเจ้าเพี้ยเมืองแพน) คือ ๑. พระยาขัติยวงษา (สีลัง) เป็นพระยาชั้นพานทองเคยสาบานเป็นเพื่อนร่วมชีวิตกับเจ้าพระยาบดินทรเดชา ลูกหลานของท่านผู้นี้จึงได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองในภาคอีสานจำนวน

มาก เป็นต้นสกุล ธนสีลังกูร เจริญราชเดชา เจริญศิริ เรืองสุวรรณ สุวรรณธาดา
ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม สุวรรณเลิศ ชัดติยะ และอีกหลายสกุลในภาค
อีสาน ๒. พระรัตนวงษา (ฏ) ๓. พระรัตนวงษา (อ่อนหล้า)

เจ้าเพี้ยเมืองแพนเป็นข้าราชการสำนักในพระเจ้าศิริบุญญาसार มีบุตรธิดา
คือ นางคำแ่วน ท้าวจาม ท้าวพาม* ได้ถวายนางคำแ่วนให้เป็นนางกำนัลของ
พระนางเขียวค่อม พระราชธิดาองค์ใหญ่ เมื่อนครเวียงจันทน์แตกครั้งแรกใน
ปี พ.ศ. ๒๓๒๒ ซึ่งคนรุ่นเก่าเรียกว่าศึกนางเขียวค่อม(พระนางเขียวค่อมองค์นี้
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพระราชประสงค์จะลู่ขอเป็นพระมเหสีดังปรากฏ
ในพระราชสาส์นติดต่อกันระหว่างกษัตริย์ ๒ พระนคร ภายหลังมีการสร้างพระ-
ธาตุนางเขียวค่อมไว้เป็นอนุสรณ์ที่บ้านศรีเชียงใหม่ ตรงข้ามนครเวียงจันทน์)
นางคำแ่วนได้ตกเป็นเชลยพร้อมกับเจ้านาย และถูกกวาดต้อนลงมากรุงธนบุรี
และได้รับใช้อยู่ในท่าเนียบของเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก เป็นผู้มีบทบาทใน
ราชสำนักตลอดสมัยรัชกาลที่ ๑.....”๒

หลังจากที่นครเวียงจันทน์แตกแล้ว เจ้าเพี้ยเมืองแพนได้พาไพร่พลหลบหนี
ภัยสงครามมาอาศัยอยู่กับญาติพี่น้อง ซึ่งเป็นลูกหลานเจ้าแก้วมงคล (จารย์
แก้ว) ในบริเวณเมืองสุวรรณภูมิและเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งมีอาณาเขตถึงภูเม็ง และฝ่าย
พระยานาค เทือกเขาภูพาน ไพร่พลกระจัดกระจายไปตั้งอยู่หลายหมู่บ้าน
เช่น บ้านโพธิ์ตาก ตำบลบ้านกง อำเภอหนองเรือ บ้านโพธิ์ศรี ตำบลบ้าน-
โนน อำเภอกระนวน บ้านโพธิ์ชัย ตำบลโพธิ์ชัย อำเภอมัญจาคีรี และบ้าน
ชีโหล่น อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด และในที่สุดเจ้าเพี้ยเมืองแพนก็ได้อพยพ

* ในเอกสารบางแห่งว่า มีบุตรชาย ๒ คน คือ ท้าวจาม ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระนครศรีบริรักษ์
เจ้าเมืองขอนแก่น คนที่ ๒ และ ท้าวพาม

๒ กรมการปกครอง, ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดขอนแก่น (ฉบับอัดสำเนา) บทที่ ๔ ประวัติบุคคล
สำคัญ เจ้าเพี้ยเมืองแพน หน้า ๑-๒

ไพร่พลจากบ้านชีโล่ลงมาตั้งเมืองขอนแก่นขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร แต่ในหนังสือ
เรื่องเมืองสุวรรณภูมิ ไทยลาว - อีสาน ของ นิวัตน์ พ.ศรวิวัฒน์ กล่าวไว้ตอน
หนึ่งว่า

พ.ศ. ๒๓๓๐ (บางแห่งว่า พ.ศ. ๒๓๔๐) เพี้ยเมืองแพนชักชวนผู้คนได้
ประมาณ ๓๐๐ คน ยกไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านบึงบอน สมัยครั้งเมืองนครราชสีมา
เจ้าพระยาตำแหน่งสงคราม เจ้าเมืองนครราชสีมา จึงมีใบบอกลงไปกรุงเทพมหานคร
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงทรงพระกรุณาโปรด-
เกล้าฯ ยกบ้านบึงบอนเป็นเมืองขอนแก่น แล้วพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์ให้เพี้ย
เมืองแพน เป็น พระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี เจ้าเมืองขอนแก่น

พระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี (เพี้ยเมืองแพน) ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔^๑

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญในวัด

๑. พระอุโบสถ เป็นพระอุโบสถทรงไทยตามแบบ ก. ๑ ของกรม
ศิลปากร สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน หลังคาลด ๓ ชั้น หน้าบันพระ
อุโบสถทั้งด้านหน้าและหลังประดับด้วยลวดลายปูนปั้นตรงกลางเป็นรูปพระธาตุ
เจดีย์ ประดิษฐานอยู่บนฐานบัวคว่ำบัวหงาย ล้อมรอบด้วยลายกระหนกเทพนม
อย่างสวยงาม

พระอุโบสถหลังนี้มีความกว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๒๔ เมตร มีหน้าต่างด้าน
ละ ๗ ช่อง ประตูด้านละ ๒ ประตู มีช่อฟ้าใบระกาปลีทอง สร้างเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๔๗ ในสมัยพระราชสารเวที (เหล่ว สุมโน) เป็นเจ้าอาวาส ได้ประกอบ
พิธียกช่อฟ้าพระอุโบสถ โดยจอมพล ถนอม กิตติขจร อดีตนายกรัฐมนตรื เมื่อ
พ.ศ. ๒๕๐๗ คณะสงฆ์ได้ทำพิธีผูกพัทธสีมา เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๑๒ สิ้นเงิน
ค่าก่อสร้าง ๑,๒๐๐,๐๐๐ บาท

^๑ นิวัตน์ พ. ศรวิวัฒน์, *อีสานแล้ว* หน้า ๔๓-๕๕๐

พระอุโบสถ (ด้านหน้า)

พระอุโบสถ (ด้านข้าง)

หน้าบันพระอุโบสถ

ซุ้มหน้าต่างพระอุโบสถ

พระพุทธรูปธรรมขันธ์โสภิต มหามงคล พระประธานในพระอุโบสถ

ชุ่มเสมา

๒. พระธาตุเจดีย์ เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ ซึ่งคณะกรรมการวัดธาตุได้พิจารณาเห็นว่า พระธาตุเจดีย์องค์เดิมที่พระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี (เพี้ยเมืองแพน) อดีตเจ้าเมืองขอนแก่นคนแรก ได้สร้างไว้หลายองค์ชำรุดทรุดโทรมมาก ไม่สามารถค้นพบพระธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุได้ จึงได้มอบให้ช่างออกแบบและสร้างพระธาตุเจดีย์องค์ใหม่ขึ้นครอบองค์พระธาตุเจดีย์เดิมทั้งหมด พระธาตุเจดีย์องค์ใหม่มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงกลมแบบเดียวกับพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช สูง ๔๕ เมตร ฐานโดยรอบ ๒๕ เมตร ฉัตร สูง ๕ เมตร มีบันไดทางขึ้น ๓ ด้าน คือ ด้านทิศเหนือ ด้านทิศใต้ และด้านทิศตะวันตกกประดับด้วยกระเบื้องเคลือบหมอกทั้งองค์ สิ้นค่าก่อสร้าง ๑,๓๗๗,๖๕๗ บาท

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ वासโน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร ได้ทรงรับอาราธนาที่จะเสด็จมาทรงเป็นองค์ประธานในพิธียกฉัตรขึ้นสู่ยอดพระธาตุ เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๒๔ เฝียุเกิดเหตุการณ์ไม่สงบขึ้นในกรุงเทพมหานคร พระเถรานุเถระระดับเจ้าคณะจังหวัด ๑๖ รูป ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงมีมติให้อาราธนาพระราชปริยัติเมธี (บุญ ไกรโท ป.ธ.๘) รองเจ้าคณะภาค ๘ วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี เป็นประธานในพิธียกฉัตรแทน

ภายในองค์พระธาตุเจดีย์นี้ ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุนครเดิม ซึ่งได้รับมาจากพระเทพรัตนโมลี (แก้ว กนฺโตภาโส ป.ธ.๖) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร และเจ้าคณะจังหวัดนครพนม จำนวน ๖๐ องค์ ได้รับจากนายล่งเส็ง นางเฟือก อมรศิริวัฒนกุล จำนวน ๑๕๐ องค์ และได้รับจาก ดร.จิณวิภา มุ่งการดี จำนวน ๕๐๐ องค์

พระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุดังกล่าวนี้นำมาบรรจุไว้ใฝ่อบซึ่งทำด้วยโลหะธาตุมีค่า สูง ๗ ชั้น แล้วนำไปประดิษฐานในมณฑปกว้าง ๑

พระธาตุเจดีย์

ศาลาการเปรียญ

เมตร ยาว ๑ เมตร สูง ๒.๕๐ เมตร ซึ่งนายชิน โสภณพนิช ประธานกรรมการ
ธนาคารกรุงเทพ จำกัด มีจิตศรัทธาบริจาคเงิน ๓๗๐,๐๐๐ บาท สร้างถวาย แล้ว
อัญเชิญมณฑปนี้ไปบรรจุไว้ในองค์พระธาตุเจดีย์อีกที่หนึ่ง ปัจจุบัน (พ.ศ.
๒๕๒๗) ทางวัดกำลังก่อสร้างพระระเบียงครอบองค์พระธาตุเจดีย์อยู่ และราว
บันไดนาคทางขึ้นพระธาตุเจดีย์ยังไม่เสร็จ นับเป็นพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญแห่งหนึ่ง
ของจังหวัดขอนแก่น

๓. ศาลาการเปรียญ เรียกกันว่า ศาลาโรงธรรมหรือหัวแจก หลังเดิมพระ
นครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี (เพี้ยเมืองแพน) สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างวัดธาตุ
ต่อมาทางวัดได้สร้างเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูนชั้นเดียว ใน
ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ พระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ (พัว พุทฺธโชโต) อดีตเจ้าอาวาสวัดธาตุ
องค์ที่ ๓ ได้สร้างต่อเติมศาลาการเปรียญออกไปอีก ๓ ด้าน ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

๔. หอระฆัง ๒ หลัง ตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้วพระอุโบสถด้านหลัง เป็น
อาคารทรงไทย ๒ ชั้น กว้าง ๔ เมตร ยาว ๔ เมตร สูง ๑๐ เมตร หลังคามุงกระ-
เบื้อง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๒๕,๐๐๐ บาท

๕. โรงเรียนปริยัติธรรม “วิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา ๑” เป็นอาคาร
ไม้ ๒ ชั้น กว้าง ๒ เมตร ยาว ๒๑ เมตร หลังคามุงกระเบื้อง สร้างเมื่อ พ.ศ.
๒๔๘๗ สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๘๓,๐๐๐ บาท

๖. โรงเรียนปริยัติธรรม “วิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา ๒” (อาคาร
สุขโน) เป็นอาคารทรงไทย ๒ ชั้น แบบแปลนเดียวกันกับโรงเรียนพระปริยัติ-
ธรรม วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เป็นอาคารคอนกรีต
เสริมเหล็ก กว้าง ๘ เมตร ยาว ๔๐ เมตร มีมุขทั้งชั้นบนและชั้นล่าง พื้นปูด้วยไม้
มะค่า หลังคามุงกระเบื้องลูกฟูก สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๑,๕๖๓,๒๒๓
บาท โดยมีผู้บริจาคเป็นทุนเริ่มต้นคือ คุณหญิงเจือ นครราชเสนี (เจือ สิงหเสนี)

หอรระผึ้ง

หอกลอง

โรงเรียนปริยัติธรรม

สถานที่ปฏิบัติธรรม

จำนวน ๖๐๐,๐๐๐ บาท

๗. หอสมุดวัดธาตุ เป็นอาคารทรงไทย ๒ ชั้น ชั้นบนเป็นไม้ ชั้นล่างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๒ เมตร พื้นปูกระดานไม้ตะเคียน ฝากระดานไม้พลวง ประตูหน้าต่างไม้สักหลังคามุงสังกะสี นางทรงศิริ ดุรงค์เดชะ สร้างอุทิศส่วนกุศลแก่ พ.ต.อ.อัศวิน ดุรงค์เดชะ ผู้บุตร สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๑๐๐,๐๐๐ บาท

๘. กุฏิสงฆ์ ภายในวัดธาตุมีกุฏิสงฆ์ที่สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กและไม้หลายหลัง ทางวัดสร้างเองบ้าง ผู้มีจิตศรัทธาสร้างถวายบ้าง มีชื่อต่าง ๆ กัน เช่น กุฏิประชิดพลพ่าย กุฏิจตุรภาค กุฏิพระธรรมขันธ์ไอศถ กุฏิจตุรमुख กุฏิมหาวิชิต กุฏิสิงห์สุวรรณ กุฏิมงคล ๑ กุฏิมงคล ๒ กุฏิมันตยาคม เป็นต้น

๙. ศาลา "ยถาอธิจิตศาลา" หรือ ศาลาอเนกประสงค์ เป็นอาคารชั้นเดียว คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๗ เมตร ยาว ๑๒ เมตร มีประตูเหล็ก ๓ ช่อง พื้นปูด้วยไม้แดง หลังคามุงกระเบื้อง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๒๑๐,๐๐๐ บาท

การบูรณะปฏิสังขรณ์

วัดธาตุนี้ เริ่มตั้งแต่พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) อดีตเจ้าเมืองขอนแก่นคนแรกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ นั้น ในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ก็ได้รับการอุปถัมภ์และการบูรณะปฏิสังขรณ์ตลอดมา หลังจากที่พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ แล้ว ไม่สามารถค้นคว้าหาหลักฐานมายืนยันว่าได้มีท่านผู้ใดบูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในวัดธาตุบ้าง แต่สันนิษฐานว่า เจ้าอาวาสทุกรูปที่ครองวัดธาตุคงจะบูรณะปฏิสังขรณ์ปูชนียวัตถุและถาวรวัตถุตามกำลังความสามารถมาโดยตลอดเท่าที่สามารถค้นหาหลักฐานได้มีดังนี้

กุฎิเจ้าอาวาส

กุฎิพระสงฆ์

สมัยพระครูบัน ปลูกาวโร ได้ก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์สิ่งสำคัญ
ภายในวัด ดังนี้คือ

พ.ศ. ๒๔๗๕ ร.ต.อ.ขุนรักษ์นิกร (เกิด ตราชู) บุตรชายคนโตของ นายชู
ตราชู พร้อมด้วยญาติ ได้ถวายที่ดินประมาณ ๓ ไร่ ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของวัดไว้
เป็นธรณีสงฆ์ของวัดธาตุ

พ.ศ. ๒๔๘๓ ร.ต.อ.ขุนรักษ์นิกร (เกิด ตราชู) นายเข้า ตราชู และนายโบ ตราชู
สร้างกุฏิไม้ถวาย ๑ หลัง เพื่อถวายเป็นที่อยู่ของเจ้าอาวาส

สมัยพระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ (พั้ว พุทฺธโชโต) ได้ก่อสร้างและบูรณะ
ปฏิสังขรณ์สิ่งสำคัญภายในวัดดังนี้คือ

พ.ศ. ๒๔๘๓ ต่อเติมระเบียงกุฏิ ๓ ด้าน เปลี่ยนหลังคาเป็นมุงกระเบื้องไม้

พ.ศ. ๒๔๘๔ บูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ปูพื้นและขยายหน้าต่างและ
บันได

พ.ศ. ๒๔๘๔ จัดซื้อหนังสือชุดเทศนาสอนประชาชน ๑ ชุด ๕๐ กัณฑ์

พ.ศ. ๒๔๘๕ สร้างกุฏิหลังขวางด้านตะวันออก หลังคามุงกระเบื้อง

พ.ศ. ๒๔๘๕ สร้างถังน้ำปูนซีเมนต์ มุมศาลาตะวันออก ด้านทิศใต้

พ.ศ. ๒๔๘๖ ต่อเติมศาลาการเปรียญออกไปอีก ๓ ด้าน

พ.ศ. ๒๔๘๗ จัดซื้อหนังสือเทศนาสอนประชาชน ชุดที่ ๒-๓ ชุดละ ๕๐ กัณฑ์

พ.ศ. ๒๔๘๗ สร้างกุฏิหลังคามุงหญ้า และซื้อโต๊ะ เก้าอี้ ๑ ชุด ไว้ที่กุฏิ

หลังตะวันออก

พ.ศ. ๒๔๘๗ สร้างโรงเรียนปริยัติธรรม “วิเวกธรรมประสิทธิวิทยา
๑” อาคารไม้ ๒ ชั้น หลังคามุงกระเบื้อง สิ้นค่าก่อสร้าง ๘๓,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๙๐ ต่อเติมระเบียงกุฏิ ๒ ห้อง ปูกระดาน หลังคามุงกระเบื้อง

พ.ศ. ๒๔๙๐ สร้างพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี สำหรับโรงเรียนปริยัติ-

ธรรม ๑ ชุด

ศาลาราย

หน้าบัน
ศาลาราย

อนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) ผู้สร้างวัดธาตุ

สมัยพระราชสารเวที (เหล่า สุมโน) ได้ก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์ถาวร
วัตถุ และสิ่งสำคัญในวัดดังนี้คือ

พ.ศ. ๒๔๙๗ สร้างพระอุโบสถ คอนกรีตเสริมเหล็ก ก่ออิฐถือปูน ทรงไทย
ตามแบบของกรมศิลปากร คือที่เห็นในปัจจุบัน สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๑,๒๐๐,๐๐๐
บาท

พ.ศ. ๒๔๙๙ นางทรงศิริ ตุงคเดชะ สร้างหอสมุดเพื่ออุทิศแก่ พ.ต.อ.อัศวิน
ตุงคเดชะ ผู้บุตร เป็นอาคารทรงไทย ๒ ชั้น สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๑๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๐๑ นางเลื่อน ประชิตพลพ่าย สร้างกุฏิ "ประชิตพลพ่าย" เพื่อ
อุทิศแก่ ร.ต.ท.ขุนประชิตพลพ่าย (แปลก ประชิตพลพ่าย) ผู้สามี กุฏินี้เป็น
อาคารทรงไทย ๒ ชั้น ขนาด ๓ ห้อง กว้าง ๙ เมตร ยาว ๑๐ เมตร มุขชั้นบนยื่น
ไปด้านทิศใต้ มุขหลังยื่นไปด้านทิศตะวันออก พื้นปูไม้แดง หลังคามุงสังกะสี
สิ้นเงิน ๑๒๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๐๔ นางพิน ตราชู นางทองพูน สรรพโส นางสุดใจ เจริญศรี
และนางเลื่อน ประชิตพลพ่าย ได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์สร้างกุฏิ "จตุรภาค" เป็น
อาคาร ๒ ชั้น ก่ออิฐถือปูน กว้าง ๙ เมตร ยาว ๑๐ เมตร พื้นปูไม้แดง ประตูหน้าต่าง
ติดกรงเหล็ก หลังคามุงสังกะสีสิ้นเงิน ๑๒๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๐๕ นายโบ ตราชู ได้สร้างกุฏิเป็นอาคารคอนกรีตเสริม
เหล็ก ขนาด ๓ ห้อง กว้าง ๘ เมตร ยาว ๙ เมตร หลังคามุงสังกะสี สิ้นเงิน
๒๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๐๕ นายโบ นางพิน ตราชู พร้อมด้วยบุตรหลาน สร้างกุฏิพระ
ธรรมขันต์โอสถ(กุฏิ ๒) เป็นอาคาร ๒ ชั้น เสาและคานคอนกรีตเสริมเหล็ก
กว้าง ๙ เมตร ยาว ๑๘ เมตร มีมุขด้านหน้าและด้านหลัง พื้นปูไม้แดง หลังคามุง
สังกะสี สิ้นเงิน ๒๕๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๐๗ นายโบ ตราชู พร้อมด้วยบุตรหลาน สร้างพระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ แบบพระพุทธรชินราช แต่ไม่มีเรือนแก้ว หน้าตัก ๗ ศอก พระเนตรสีดำทำด้วยนิล (สะเก็ดดาว) พระเนตรสีขาว ทำด้วยมุก นายเที่ยง ธนบำรุง ชาวนครราชสีมา เป็นช่าง พร้อมกันนี้ นายโบ ตราชู ได้สร้างโต๊ะหมู่ ๓ หมู่ คือ หมู่ ๑๕ หนึ่งชุด หมู่ ๑๑ สองชุด ประดิษฐานไว้หน้าพระพุทธรูปปฏิมาประธาน สิ้นเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๐๘ สร้างกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ กว้างด้านละ ๓๐ เมตร ยาวด้านละ ๔๕ เมตร สูง ๒.๒๐ เมตร สิ้นเงิน ๒๕๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๑๐ นายโบ ตราชู พร้อมด้วยบุตรหลาน สร้างซุ้มประตูวัดด้านทิศตะวันตก ที่ซุ้มประตูทำเครื่องหมายตราพระปิดทวาร ซึ่งเป็นเครื่องหมายการค้าของห้างพระธรรมขันธ์ไอศก สิ้นเงิน ๑๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๑๑ สร้างหอระฆัง ๒ หลัง เป็นอาคารทรงไทย ๒ ชั้น กว้าง ๔ เมตร ยาว ๔ เมตร สูง ๑๐ เมตร หลังคามุงกระเบื้อง สิ้นเงิน ๒๕,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๑๓ คณะสงฆ์และทายกทายิกาวัดธาตุ มีพระมหาทองสา วรลาโภ สร้างศาลา ๓ หลัง คือ ศาลากระถิง ศาลาพิภูลทอง ศาลาไพรีศรี สิ้นเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท เฉพาะศาลาพิภูลทอง นายคำพอ นางทองสา สุวรรณสาร บริจาคเงิน ๒๕,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๑๓ คณะสงฆ์และทายกทายิกาวัดธาตุ มีพระมหาทองสา วรลาโภ เป็นประธานสร้างกุฏิจตุรมุข ข้างหอสมุดโรงเรียนวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา สิ้นเงิน ๑๕,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๑๓ พระปลัดกิ่ง ธมมทินโน วัดเทวราชกุญชร กรุงเทพฯ สร้างกุฏิ "มหาวิชิต" อุทิศให้คุณพ่อแสน มหาวิชิต สิ้นเงิน ๔๒,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๑๓ นายฟุ้งดี นางคำดี แซ่เต็ง เจ้าของร้านเกี้ยว ถนนหน้าเมือง สร้างอาสน์สงฆ์จำนวน ๑๕ ตัว ตู้เก็บสัมภาระและตู้เก็บหนังสือ

พ.ศ. ๒๕๑๔ นายโบ ตราชู ได้ปรับปรุงและถวายโรงพิมพ์พระธรรมขันธ์ โอสถพร้อมด้วยที่ดินให้เป็นกุฏิของวัดธาตุ กุฏิหลังนี้เป็นอาคารทรงไทย ๒ ชั้น คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๔ เมตร ยาว ๑๑ เมตร หลังคามุงสังกะสี คิดเป็นเงินประมาณ ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๑๖ นายจันทร์ นางเมย ช่างทองสี สร้างกุฏิเล็ก ยกห้องสูง สิ้นเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๑๗ สร้างกำแพงแก้วด้านหน้าวัด ยาวประมาณ ๘๐ เมตร สิ้นเงิน ๑๑๑,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๑๗ คณะกรรมการวัดได้พิจารณาเห็นว่า พระธาตุเจดีย์ที่พระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี (เพี้ยเมืองแพน) เจ้าเมืองขอนแก่นคนแรกสร้างไว้มีหลายองค์ และทรุดโทรมมากจนไม่สามารถค้นพบพระธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุได้ จึงให้นายช่างออกแบบและสร้างพระธาตุเจดีย์องค์ใหม่ โดยสร้างครอบองค์พระธาตุเจดีย์เดิมทั้งหมด พระธาตุเจดีย์องค์ใหม่นี้เป็นรูปแบบเดียวกับพระมหาธาตุ นครศรีธรรมราช สูง ๔๕ เมตร ฐานโดยรอบ ๒๕ เมตร ฉัตรสูง ๕ เมตร มีบันได ๓ ด้าน คือ ด้านทิศเหนือ ด้านทิศตะวันตกและด้านทิศใต้ หุ้มด้วยกระเบื้องเคลือบทั้งองค์ สิ้นเงิน ๑,๓๗๗,๖๕๗ บาท

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธฯ ทรงรับอาราธนาที่จะเสด็จมาทรงเป็นองค์ประธานในการยกฉัตรขึ้นสู่ยอดพระธาตุ ในวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๔ แต่เกิดเหตุการณ์บ้านเมืองในกรุงเทพมหานครไม่ปกติ พระเถรานุเถระระดับเจ้าคณะจังหวัด ๑๖ รูป ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงมีมติอาราธนาพระราชปริยัติเมธี

(บุญ โกวิท ป.ร.๔) รองเจ้าคณะภาค ๘ วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี เป็นประธานในการยกฉัตรแทน

พระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุที่บรรจุในพระธาตุนครเดิมนั้น ได้รับจากพระเทพรัตนโมลี (แก้ว กนฺโตภาโส ป.ร.๖) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร และเจ้าคณะจังหวัดนครพนมจำนวน ๖๐ องค์ ได้รับจาก นางเผือก นายสงเส็ง อมรศิริวัฒนกุล จำนวน ๑๕๐ องค์ และได้รับจาก ดร.จิณวิภา มุ่งการดี ๕๐๐ องค์

มณฑปประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ที่จะบรรจุในพระธาตุเจดีย์นั้น กว้าง ๑ เมตร ยาว ๑ เมตร สูง ๒.๕๐ เมตร มีมอบบซึ่งทำด้วยโลหะธาตุมีค่าสูง ๗ ชั้น นายชิน ไสภณพนิช ประธานกรรมการธนาคารกรุงเทพ จำกัด บริจาคเงิน ๓๗๐,๐๐๐ บาท สร้างถวาย ส่วนฉัตรนั้นดร.จิณวิภา มุ่งการดี แห่งโรงพยาบาลจังหวัดขอนแก่น สร้างถวายสิ้นเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท

ขณะนี้ (๒๕๒๖) กำลังสร้างพระวิหารคด รอบองค์พระธาตุเจดีย์ พ.ศ. ๒๕๑๘ นางดวง สิงห์สุวรรณ และ จ.ส.อ.ถมยา เมืองครุฑ ผู้เป็นหลานสร้างกุฏิ“สิงห์สุวรรณ” สิ้นเงิน ๔๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๑๙ นายโบ ตราชู พร้อมด้วยบุตรหลาน บูรณะปฏิสังขรณ์กุฏิ “พระธรรมขันต์ไอสถ” สิ้นเงิน ๒๕,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๒๑ สร้างโรงเรียนปริยัติธรรม “วิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา ๒” (อาคารสุมนโ) เป็นอาคารทรงไทย ๒ ชั้น แบบแปลนเดียวกับโรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดสุวรรณาราม บางกอกน้อย ธนบุรี คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๘ เมตร ยาว ๔๐ เมตร มีมุขทั้งชั้นบนและชั้นล่าง พื้นปูไม้มะค่า หลังคามุงกระเบื้องลูกฟูก สิ้นเงิน ๑,๕๖๓,๒๒๓ บาท โดยมีผู้บริจาคเป็นทุนเริ่มต้นคือ คุณหญิงเจือ นครราชเสนี (เจือ สิงหเสนี) บริจาค ๖๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๒๑ นางเลี่ยม แสนสมบัติและคณะ สร้างกุฏิ “มงคล ๑” (กุฏิ ๔) เป็นอาคาร ๒ ชั้น ชั้นบนเป็นไม้ ชั้นล่างเป็นคอนกรีต กว้าง ๔ เมตร ยาว ๑๐ เมตร พื้นปูไม้มะค่า ฝากระดานไม้พลวงหลังคามุงกระเบื้องลูกฟูก สิ้นเงิน ๒๕๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๒๑ นางปุ่น สุริยะเข้า พร้อมด้วยบุตรหลานและคณะ สร้างกุฏิ “มงคล ๒” (กุฏิ ๕) เป็นอาคาร ๒ ชั้น ขนาด ๓ ห้อง ชั้นบนเป็นไม้ ชั้นล่างเป็นคอนกรีต กว้าง ๔ เมตร ยาว ๑๐ เมตร พื้นปูไม้มะค่า ฝากระดานไม้พลวงหลังคามุงกระเบื้องลูกฟูก สิ้นเงิน ๒๕๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๒๔ พระธรรมขันธ์โอสถ สร้างศาลาราย (รอบพระอุโบสถ) ๑ หลัง เป็นอาคารชั้นเดียว กว้าง ๒ เมตร ยาว ๒ เมตรหลังคามุงกระเบื้อง มีข้อฟ้า ไบระกา สิ้นเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๒๕ สร้างกุฏิ “มณฑยาคม” เป็นอาคาร ๒ ชั้น ขนาด ๓ ห้อง คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๑๒ เมตร พื้นปูด้วยไม้แดง หลังคามุงกระเบื้องลูกฟูกลอนใหญ่ สิ้นเงิน ๗๐๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๒๖ สร้างศาลา “ยถาอิจฉิตศาลา” (ศาลาอเนกประสงค์) เป็นอาคารชั้นเดียวคอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๗ เมตร ยาว ๑๒ เมตร มีประตูเหล็ก ๓ ช่อง พื้นปูไม้แดงหลังคามุงกระเบื้อง สิ้นเงิน ๒๑๐,๐๐๐ บาท*

* อภิวัฒน์ ปรีชาประศาสน์ และกมล วิสัยดี, เล่มเดียวกัน หน้า ๒๓-๓๑

ปูชนียวัตถุและของสำคัญในวัด

๑. พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ลงรักปิดทอง ประทับนั่งปางสมาธิ แบบพระพุทธรชินราช แต่ไม่มีเรือนแก้ว หน้าพระเพลา (ตัก) กว้าง ๗ ศอก (๓.๕๐ เมตร) พระเนตรสีดำทำด้วยนิล พระเนตรสีขาวทำด้วยมุก นายเที่ยง ธนบำรุง ช่างชาวนครราชสีมาเป็นผู้ปั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ นายโบ ตราชู พร้อมด้วยบุตรหลานร่วมกันสร้างถวายเป็นพุทธบูชาพร้อมด้วยโต๊ะหมู่ ๓ หมู่ คือ หมู่ ๑๕ หนึ่งชุด หมู่ ๑๑ สองชุด ตั้งไว้หน้าพระประธานในพระอุโบสถ สิ้นเงิน ๑๐๐,๐๐๐ บาท

๒. อนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดด้านหลังพระอุโบสถ เป็นปูนปั้นประดิษฐานอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมสูงประมาณ ๓ เมตร สร้างแบบรูปเหมือนของพระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) แต่งเครื่องยศ นั้งห้อยเท้า มือทั้งสองถือพระแสงวางไว้บนตัก สูงเด่นเป็นสง่า ที่ฐานอนุสาวรีย์มีคำจารึกไว้ทั้ง ๔ ด้าน

จารึกด้านที่ ๑ ความว่า “แทน พร้อมทั้งรูปพระยาศรีนครบริรักษ์ ดำเนินการสร้างโดย พระราชสารเวที และพระมุนีสารประศาสน์ มีผู้เป็นเจ้าของศรัทธาบริจาคเงินให้เป็นค่าก่อสร้าง มีดังต่อไปนี้

๑. แม่จัน พลเชียงสา	๑,๐๐๐ บาท
๒. พ่อเคน แม่กว้าง	๑,๐๐๐ บาท
๓. แม่โฮม แซ่ตั้ง	๑,๐๐๐ บาท
๔. คุณนายเอื้อ นายอำเภอลาดหลุมแก้ว นายช่างวัน	
คำมุลนา กับคณะ	๑,๐๐๐ บาท

เสร็จเมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘”

จารึกด้านที่ ๒ ความว่า “วัดธาตุ สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๑ อุโบสถวัด
ธาตุสร้างขึ้น พ.ศ. ๒๔๕๗ เสร็จ พ.ศ. ๒๕๑๒ พระเจดีย์พระธาตุนครเดิม สร้าง
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔* ธรรมขันธ์กุฎี นายโบ นางพิน ตราชู เจ้าของร้านพระธรรม
ขันธ์ไอศถ สร้าง พ.ศ. ๒๕๐๕ กุฎีจตุรภาคมีเจ้าภาพดังนี้

๑. นางพิน ตราชู
๒. คุณนายเลื่อน ประชิตพลพ่าย
๓. นางสุดใจ เจริญศรี
๔. นางทองพูน สรรพโส พ.ศ. ๒๕๐๘

กุฎี ประชิตพลพ่าย คุณนายประชิตพลพ่าย สร้างถวาย พ.ศ. ๒๕๐๑

กุฎี โรงพิมพ์ พร้อมทั้งบริเวณกุฎีรอบข้าง ซึ่งเดิมเป็นโรงพิมพ์พระธรรม
ขันธ์ไอศถถวายสงฆ์ วัดธาตุ พ.ศ. ๒๕๑๖”

จารึกด้านที่ ๓ ความว่า “รายนามเจ้าอาวาสวัดธาตุ เจ้าอาวาสวัดธาตุแต่
ก่อนไม่มีประวัติแน่นอน

๑. พระครูพุทธา
๒. พระครูบัน
๓. พระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ (เจ้าคณะอำเภอเมือง)
๔. พระราชสารเวที (รจ. จ.ขอนแก่น)^๒

นามองค์อุปถัมภ์วัดธาตุ

เริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นต้นมา

๑. นายโบ ตราชู เจ้าของร้านพระธรรมขันธ์ไอศถ
๒. นายสวัสดิ์ เจ้าของร้านไทยศรีเจริญ

* ข้อความนี้จารึกผิด ที่ถูกต้อง พ.ศ. ๒๔๒๔

^๒ ตัวอักษรย่อ หมายถึง รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น

๓. คุณนายเลื่อน ประชิตพลพ่าย
๔. นางทองพูน สรรพโส
๕. ชาวเมืองเก่าทุกคุ้ม บ้านโนนทัน หมู่บ้านอื่น ๆ
๖. ชาวบ้านพระลับและหมู่บ้านทั่วไป”

จารึกด้านหลัง (๔) ความว่า

“พระยาศรีนครบริรักษ์”

(เพี้ยเมืองแพน)

ผู้สร้างจังหวัดขอนแก่น

และบูรณะวัดธาตุ

เมืองเก่า

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๐

รายนามผู้บริจาคสร้างพระอุโบสถวัดธาตุ

๑. นายโบ ตราชู เจ้าของร้านพระธรรมขันตีโอสถ พร้อมทั้งลูกหลาน จำนวนเงิน ๓๘๓,๐๓๕ บาท สร้างอย่างอื่น ๆ อีก ๑๕๐,๐๐๐ บาท
๒. ประชาชนทั่วไปร่วมสร้างอุโบสถ เป็นจำนวนเงิน ๘๑๖,๕๖๕ บาท ผู้บริจาคคนละ ๓๐,๐๐๐, ๒๐,๐๐๐ และ ๑๐,๐๐๐ และพันลงไปไม่สามารถเขียนไว้ในที่นี้ให้หมด
๓. วัดธาตุเริ่มเปลี่ยนแปลงปี พ.ศ. ๒๔๘๖
๔. เริ่มพัฒนาวัดอย่างจริงจัง พ.ศ. ๒๕๐๔
๕. พระพุทธธรรมขันตีโสภิต มหามงคล และไต่ะบูชา พร้อมทั้งแจกัน เชิงเทียน พานดอกไม้ (กระ) ถ่างรูป พร้อมเป็นของ นายโบ พร้อมลูกหลาน สร้างทั้งหมด
๖. นายช่างเที่ยง ธนบำรุง นครราชสีมา เป็นช่างปั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕”

จำนวนพระภิกษุจำพรรษาปี พ.ศ. ๒๕๒๗

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ วัดธาตุ มีพระภิกษุสามเณรจำพรรษาดังนี้คือ
พระภิกษุ ๒๗ รูป
สามเณร ๘๓ รูป

มรรคนายกและไวยาวัจกร

วัดธาตุ ได้รับความอุปถัมภ์บำรุงจากตระกูล ตราชู ด้วยดีเสมอมา เช่น ขุนรักษนิกร (เกิด ตราชู) นายโบ ตราชู และบุคคลอื่น ๆ ในตระกูล ตราชู จะทำหน้าที่เป็นมรรคนายกของวัดธาตุมาแต่ต้น

ครั้นต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดธาตุเป็นพระอารามหลวงแล้ว พระราชสารเวที (เหล่า) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันได้แต่งตั้งให้ นายเรืองชัย ตราชู เป็นไวยาวัจกร ตั้งแต่วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๑ มาจนปัจจุบันนี้

ธรณีสงฆ์และผลประโยชน์

๑. ธรณีสงฆ์ นายชวด ชัยนิยม บ้านแดงใหญ่ ตำบลแดงใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นบริจาคที่ดิน เนื้อที่ ๓๒ ไร่ ถวายเป็นธรณีสงฆ์ของวัดธาตุ
๒. ผลประโยชน์ วัดธาตุมีรายได้และผลประโยชน์ ดังนี้

๑. มูลนิธิวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา ได้รับอนุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ มีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม มีเงินทุนประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ บาท ได้รับบริจาคจากคุณหญิงเจือ นครราชเสนี (เจือ สิงหเสนี) ๑๐๐,๐๐๐ บาท รวมทั้งเงินบำรุงการศึกษาและเงินบริจาคของพระเถรานุเถระอีก ๕๐,๐๐๐ บาท

๒. มูลนิธิวัดธาตุ มีวัตถุประสงค์เพื่อบำรุงวัดธาตุ พระภิกษุสามเณร และอื่น ๆ

๓. นายเรืองชัย ตราฐุ นายกเทศมนตรีเมืองขอนแก่น ถวายค่านิตยภัต แต่ครูสอนพระปริยัติธรรมประจำเดือนละ ๕๐๐ บาท ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๓ จนถึงปัจจุบัน*

การศึกษา

ฝ่ายปริยัติศึกษา แต่เดิมมาวัดธาตุไม่มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม เป็นปีกแผ่นคงศึกษาเล่าเรียนตามแบบพื้นเมืองเดิม ถ้าพระภิกษุสามเณรสนใจใฝ่ศึกษามักจะเดินทางไปยังกรุงเทพฯ

สมัยพระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ (พั้ว) ได้เริ่มชวนช่วยและวางรากฐานการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี โดยการสร้างโรงเรียนปริยัติธรรมและจัดหาครูสอนพระปริยัติธรรมมาสอน เช่น พระมหาเหล่า สุมน โป.ธ. ๕ (พระราชสารเวที) พระมหาพราหม จิตตเสโน โป.ธ. ๖ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพฯ จนทำให้การศึกษาพระปริยัติธรรมเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น

สมัยพระราชสารเวที (เหล่า) ได้ส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยดำเนินการหลายประการ เช่น

๑. จัดหาครูสอนพระปริยัติธรรมที่มีความสามารถมาสอน เช่น
 ๑. พระมหาโชคก ญาณสิทธิ โป.ธ. ๙ (พระเทพสิทธิมุนี)
 ๒. พระมหาคำพันธ์ โกวิท โป.ธ. ๗ (พระมุนีสารประศาสน์)
 ๓. พระมหาเคน จานจาโร โป.ธ. ๙

* อภิวัฒน์ ปรีชาประศาสน์ และกมล วิสัยดี, เล่มเดียวกัน หน้า ๔๔

๔. พระมหาทองสา วรลาโภ ป.ธ.๘
๕. พระมหานิยม อตุตโม ป.ธ.๗
๖. พระมหาสมภาร พรหมทา ป.ธ.๘
๗. พระมหาบัวผัน ปคุณธมฺโม ป.ธ.๘

๒. สร้างโรงเรียนปริยัติธรรม “วิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา ๒” (อาคารสุขมโน) ซึ่งเป็นสถานที่เรียนที่สอบ ที่ประชุมของพระสังฆาธิการและใช้ประโยชน์เป็นอเนกประการ

๓. ส่งเสริมและให้ความอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรที่ไปศึกษาต่อในกรุงเทพมหานคร

๔. จัดหาทุนเพื่อให้การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมดำเนินไปด้วยความคล่องตัว

ด้วยความวิริยะอุตสาหะของพระราชสารเวที (เหล่ว) พระมุณีสารประสาธน์ (คำพันธ์) และคณาจารย์แห่งวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา ทำให้วัดธาตุเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในด้านปริยัติศึกษาจนได้รับเกียรติคุณหลายประการ เช่น

๑. ได้รับเลือกจากกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ให้เป็นสำนักเรียนตัวอย่างแผนกบาลีและจัดสรรเงินอุดหนุนเป็นกรณีพิเศษ จำนวน ๗๐,๐๐๐ บาท

๒. มีพระภิกษุสามเณรที่อยู่จำพรรษาที่วัดธาตุหรือเคยเรียนที่โรงเรียนวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยาสอบนักธรรมและเปรียญได้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเปรียญธรรม ๔ ประโยค มีหลายรูป เช่น

๑. พระมหาโชดก ญาณสิทธิ นามโสม (พระเทพสิทธิมุณี เจ้าคณะภาค ๙)

๒. พระมหาพิฑูร ปณฺญาทีโป มลิวัดย์ (พระปิฎกโกศล)
๓. พระมหาถาวร ถาวรสีโล จินดา
๔. พระมหาเคน ฐานจาโร อรัญญาวาส
๕. พระมหาประชิต ปภากรโ สรศักดิ์
๖. พระมหาอดุลย์ ปณฺญาตุโล วิเศษนคร
๗. พระมหาแสง อริญฺชโย ธรรมทาทอง
๘. พระมหาประสิทธิ์ โพธิ์วิฑูณโน หลักโคตร

๓. เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพระภิกษุสามเณรเข้าสอบและสอบได้มากที่สุดทุกปี*

ขนบธรรมเนียมประเพณี

ขนบธรรมเนียมประเพณีของวัดธาตุ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ประเพณีสงฆ์

๑. วันมาฆบูชา
๒. วันวิสาขบูชา
๓. วันอัฐมีบูชา
๔. วันอาสาฬหบูชา
๕. วันเข้าพรรษา
๖. วันออกพรรษา
๗. การสวดพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน
๘. การแสดงพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะ

* อภิวัฒน์ ปรีชาประศาสน์ และกมล วิสัยดี, *เล่มเดียวกัน* หน้า ๓๑-๓๓

๒. ประเพณีชาวบ้าน

๑. การแห่เทียนพรรษา จัดในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ซึ่งเป็นวันอาสาฬหบูชาผู้มีศรัทธาจะบริจาคเงินซื้อเทียนประดับตกแต่ง และแห่ไปประกวดที่ศาลากลางจังหวัด แล้วจึงนำไปถวายตามวัดต่าง ๆ
๒. การเทศน์มหาชาติ วัดธาตุจัดให้มีการเทศน์มหาชาติ ประมาณวันที่ ๑-๕ เมษายน โดยแบ่งงานออกเป็น ๕ วัน คือ
วันที่ ๑ เทศน์ คาถาพัน มาลัยหมื่น มาลัยแสน
วันที่ ๒ เทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ โดยพระธรรมกถึกที่มีชื่อเสียง
วันที่ ๓ เทศน์ประชันทำนองภาคอีสาน
วันที่ ๔ เทศน์แหล่ทำนองภาคอีสาน
วันที่ ๕ เทศน์สรุป โดยพระเถระผู้ใหญ่
๓. ประเพณีวันสงกรานต์ จัดงานวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายน โดยแบ่งงานออกเป็น ๓ วันคือ
วันที่ ๑๓ เมษายนประดับตกแต่งนางสงกรานต์และแห่ไปประกวดที่ศาลากลางจังหวัด
วันที่ ๑๔ เมษายน สรงน้ำพระ
วันที่ ๑๕ เมษายน ทำบุญรวมญาติ (บังสุกุลอัฐิรวมญาติ)
๔. การทำบุญข้าวสาก (สลากภัต) ทำในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ผู้มีศรัทธาจะนำอาหารคาวหวานและเครื่องอุปโภคบริโภค มารวมกันที่วัดธาตุ ทำสลากกำกับแล้วอาราธนาพระภิกษุสามเณรจับสลากพระภิกษุสามเณร ฉันทัดอาหารและอนุโมทนา

๕. ประเพณีลอยกระทง จัดทำในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ แห่ง
และนำกระทงไปลอยที่บึงแก่นนคร และทางวัดจัดให้มีการ
ทอดผ้าป่าบำรุงการศึกษาของวัดธาตุด้วย*

ลำดับและประวัติเจ้าอาวาส

เจ้าอาวาสวัดธาตุ เริ่มตั้งแต่สร้างวัด เมื่อราว พ.ศ.๒๓๓๒ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา ไม่สามารถหาหลักฐานได้แน่ชัดว่ามีเจ้าอาวาสครองวัดนี้มาแล้วกี่รูป แต่เท่าที่มีหลักฐานแน่นอนปรากฏดังนี้

๑. พระครูพุทธา พุทธสโร
๒. พระครูบัว ปญญาโร
๓. พระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ (พี่ พุทธโชโต)
๔. พระราชสารเวที (เหล่ว สุขโน ป.ธ.๕)

๑. พระครูพุทธา พุทธสโร

(๒๔๓๐-๒๔๗๓)

สถานะเดิม	เดิมชื่อ พุทธา ชื่อฉายา พุทธสโร ชื่อสกุล สิงห์สุวรรณ เกิดที่บ้านพระลับ อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
หน้าที่การงาน	ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดธาตุเมื่อพ.ศ.๒๔๓๐ ปกครองวัดด้วยความเรียบร้อย ส่งเสริมการเรียนสอนธรรมาภิบาล มุ่งกักจายณะและการเทศน์มหาชาติแบบพื้น

* อภิวัฒน์ ปรึกษาประศาสน์ และกมล วิสัยดี, *เล่มเดียวกับ* หน้า ๓๓-๓๕.

เมือง พระครูพุทธา พุทฺธสโรเองก็เป็นนักเทศน์มหาชาติ
ที่มีชื่อเสียง

มรณภาพ พระครูพุทธา พุทฺธสโร มรณภาพ พ.ศ. ๒๔๗๓

๒. พระครูบับ ปญฺญาโวโร

(๒๔๗๓-๒๔๘๓)

สถานะเดิม	เดิมชื่อ บับ ชื่อฉายา ปญฺญาโวโร เกิดที่อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
การบรรพชาอุปสมบท	อุปสมบทที่วัดธาตุ มีพระครูพุทธาพุทฺธสโร เป็นพระ อุปัชฌายะ
หน้าที่การงาน	ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดธาตุ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ มีจริยาวัตรน่าเลื่อมใส จน ร.ต.อ.ขุนรักษ์ นิกร (เกิด ตราซู่) ได้มอบที่ดินและสร้างกุฏิถวายแก่วัดธาตุ
ลาสิกขาบท	พ.ศ. ๒๔๘๓ พระครูบับปญฺญาโวโรได้ลาสิกขา

๓. พระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ

(๒๔๘๓-๒๔๙๐)

สถานะเดิม	เดิมชื่อ พัว ชื่อฉายา พุทฺธโชโต ชื่อสกุล คำสุพรม บิดา ชื่อ หลวงมหามนตรี มารดาชื่อ นางมหามนตรี (หนู) เกิดวันพฤหัสบดีที่ ๒๗ มีนาคม ๒๔๒๑ ตรงกับวัน ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีชาล สัมฤทธิ์ศก ที่บ้านพระลับ อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
-----------	--

080545 สมุดแห่งขัตินครศรีธรรมราช

๘๙๔.๓๑๓๕

การดำเนินชีวิตเบื้องต้น พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้เข้าเป็นเสมีนฝึกหัดรับราชการศาลยุติธรรม

๓๕๒๔๒

พ.ศ. ๒๔๓๘ ผู้บังคับบัญชาเห็นว่า เป็นผู้มีความประพฤติดี ซื่อสัตย์สุจริต จึงย้ายให้ไปดำรงตำแหน่งเสมีนคลัง

๒๓๗๒ ๐๒๕๙๗๗

การบรรพชาอุปสมบท พ.ศ. ๒๔๔๒ (๒๕ มกราคม) ได้ลาออกจากราชการ เพื่ออุปสมบทที่วัดศรีนวล

พระครูสังฆราช วัดโพธิ์บ้านทัน เป็นพระอุปัชฌายะ พระครูพุทธสร วัดกลางบุรีบ้านดอน เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระชา* กัณหา วัดกลางเมืองเก่า เป็นพระอนุสาวนาจารย์

การศึกษาอบรม

พ.ศ. ๒๔๓๕ เรียนอักษรสมัยภาษาไทยอ่านออกเขียนได้

พ.ศ. ๒๔๔๓ เรียนสนธิกับอาจารย์สุข เรียนลูกคิดกับอาจารย์หอม

พ.ศ. ๒๔๔๕ ลงไปศึกษาที่กรุงเทพฯ พำนักอยู่ที่วัดรวกสุทธาราม วัดระฆังโฆสิตาราม และวัดจักรวรรดิราชาวาส เรียนมูลกัจจายนะในสำนักของพระมหาหนาย เรียนมูลกัจจายนะในสำนักพระมหากิม เรียนธรรมบทในสำนักพระมหาญาและสอบนักธรรมได้ที่สนามวัดจักรวรรดิราชาวาส ได้รับในประกาศนียบัตร

* พระชา (ญาชา) เป็นตำแหน่งสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แบ่งเป็นฝ่ายการศึกษา ๓ ระดับ คือ ตำเริง ชา ครู (ญ) ฝ่ายบริหาร ๕ ระดับ คือ ครูฝ่าย ครูด้าน ครูหลักคำ ครูลูกแก้ว ครูยอดแก้ว (เรียงจากต่ำไปสูง)

หน้าที่การงาน

การปกครอง

พ.ศ. ๒๔๖๓ พระครูพิศาลอรัญเขตต์ (จันทร์ เขมิโย) เข้าคณะจังหวัดขอนแก่น ได้แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง พระอธิการเจ้าอาวาสวัดท่าราชชัยศรี ตำบลพระ-ลับ อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

พ.ศ. ๒๔๗๐ พระครูพิศาลอรัญเขตต์ เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นได้ประชุมสงฆ์คัดเลือกเจ้าคณะแขวงพระ-ลับ (เจ้าคณะอำเภอเมือง) พระอธิการพัว ได้รับเลือกตั้ง จึงเป็นเจ้าคณะแขวงพระลับตั้งแต่นั้นมา และเปลี่ยนชื่อเป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ และดำรงตำแหน่งนี้จนมรณภาพ

พ.ศ. ๒๔๗๒ (๑๕ มกราคม) พระศาสนดิลก (สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ อ้วน ติสฺโส) เจ้าคณะมณฑลอุดร แต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌายะ

พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

การศึกษา

พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นครูสอนมูลกัจจายณะที่วัดจักรวรรดิราชาวาสหลายปี

พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นครูสอนมูลกัจจายณะแก่พระภิกษุสามเณรและสอนภาษาไทยแก่เด็กที่วัดฉางปูน บ้านแป่ง อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

การก่อสร้าง

พ.ศ.๒๔๕๙ ปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญ กุฏิ ๕ หลัง หอสวดมนต์ ๑ หลัง และพระเจดีย์ ๑ องค์ ที่วัดนาง-
ปูน บ้านแบ้ง อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

พ.ศ.๒๔๖๑ ปฏิสังขรณ์กุฏิเก่าและสร้างกุฏิใหม่ ๑ หลัง ที่วัดท่าราชชัยศรี

พ.ศ.๒๔๖๖ สร้างมณฑปใหญ่ไว้ที่วัดท่าราชชัยศรี

พ.ศ.๒๔๖๙ สร้างพระพุทธรูป เพื่อประดิษฐานไว้ที่วัด
ต่าง ๆ คือ

๑. พระประธานในพระอุโบสถวัดท่าราชชัยศรี
พร้อมด้วยพระยืนขวาซ้าย ๓ องค์

๒. พระประธานในพระอุโบสถวัดกลางบุรี ๑ องค์

๓. พระพุทธรูปปางสมาธิไว้ที่วัดธาตุ ๑ องค์

๔. พระพุทธรูปปางสมาธิไว้ที่วัดศรีนวล ๑ องค์

พ.ศ.๒๔๗๐ สร้างศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) ที่
วัดท่าราชชัยศรี เป็นอาคารไม้ หลังคามุงกระ-
เบื้องซีเมนต์

พ.ศ.๒๔๗๒ จัดซื้อมณฑปใหม่และฉาบไว้ที่วัดท่าราชชัยศรี

พ.ศ.๒๔๗๒ สร้างเว็จกุฏิ (ส้วม) ๑ หลัง หลังคามุง-
กระเบื้องที่วัดท่าราชชัยศรี

พ.ศ.๒๔๗๔ สร้างกุฏิ ๒ หลัง ขนาด ๓ ห้อง ที่วัดท่า
ราชชัยศรี

พ.ศ.๒๔๗๕ สร้างพระเจดีย์ ๑ องค์ ที่วัดท่าราชชัยศรี

พ.ศ.๒๔๗๕ ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดศรีนวล

พ.ศ.๒๔๗๖ ปฏิสังขรณ์กุฏิ ๑ หลัง ที่วัดท่าราชชัยศรี

พ.ศ.๒๔๗๖ สร้างถนนจากบ้านดอนบมไปยังตัวเมือง

พ.ศ.๒๔๗๖ สร้างหอระฆังที่วัดท่าราชชัยศรี

พ.ศ.๒๔๗๗ สร้างพระพุทธรูป ๒ องค์ องค์หนึ่งหน้า
ตึก ๔ นิ้ว ไว้ที่วัดท่าราชชัยศรี อีกองค์หนึ่ง หน้าตึก
๑๐ นิ้ว ไว้ที่วัดสีฐาน

พ.ศ.๒๔๗๘ สร้างกุฏิ ๑ หลัง ขนาด ๔ ห้อง มีระเบียง
และมุขที่วัดท่าราชชัยศรี

พ.ศ.๒๔๗๘ ปฏิสังขรณ์ศาลาการเปรียญวัดท่าราชชัย-
ศรีโดยต่อระเบียงและทำรางน้ำ

พ.ศ.๒๔๗๘ ทำรั้วรอบวัดท่าราชชัยศรี

พ.ศ.๒๔๗๙ ตัดถนนดอนเหล้า บ้านตุม

พ.ศ.๒๔๘๐ จัดซื้อกลองเพลไว้ที่วัดท่าราชชัยศรี

พ.ศ.๒๔๘๐ ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดบ้านมือ

พ.ศ.๒๔๘๒ สร้างผ้าภาพพระเวสสันดร ยาว ๒๐
วา ไว้ที่วัดท่าราชชัยศรี

การเผยแผ่

พ.ศ.๒๔๕๘ ไปจำพรรษาที่วัดท่าอิฐ จังหวัดฉะเชิง-
เทรา ๑ พรรษา เพื่ออบรมสั่งสอนประชาชน

พ.ศ.๒๔๕๙ ได้ไปอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัดนาง-
ปูน บ้านแป่ง อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

พ.ศ. ๒๔๖๑-๒๔๘๓ ได้อบรมสั่งสอนประชาชนวัดท่า
ราชชัยศรีและประชาชนทั่วไป

พ.ศ.๒๔๗๒ ได้ออกตรวจราชการคณะสงฆ์ทั่วอำเภอ
เมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่นพร้อมกับพระครูพิศาล-
อรัญเขตต์ เจ้าคณะจังหวัด

พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๙๐ ได้เทศนาอบรมสั่งสอนประชาชน
วัดธาตุและประชาชนทั่วไป

สมณศักดิ์

พ.ศ.๒๔๗๐ (๑ มิถุนายน) พระศาสนดิลก (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า อ้วน ดิสฺโส) เจ้าคณะมณฑล
อุดร แต่งตั้งให้เป็น พระครูชั้นประทวน ตำแหน่งเจ้า
คณะแขวงพระลับ (เจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น)

พ.ศ.๒๔๗๓ (๖ พฤศจิกายน) ได้รับพระราชทาน
สมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร ตำแหน่งเจ้าคณะแขวง
มีราชทินนามว่า พระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ
โดยลงไปรับพระราชทานที่กรุงเทพฯ

มรณภาพ

พระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ (หิ้ว พุทฺธโชโต) เจ้าคณะ
อำเภอเมืองขอนแก่น และเจ้าอาวาสวัดธาตุ ได้ถึงแก่
มรณภาพ ในวันอาทิตย์ที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ.
๒๔๙๐ เวลา ๐๒.๕๓ น.

คุณธรรมพิเศษ

พระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ (หิ้ว พุทฺธโชโต) มีคุณธรรมพิเศษ
หลายประการ เช่น

๑. เสียสละ เป็นผู้ไม่สะสมบริวาร เมื่อได้มาจะทำบุญหรือแจกจ่าย
แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป

๒. เห็นคุณค่าของการศึกษา สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม จัดหาครู
มาสอนและสนับสนุนการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม วางรากฐานการศึกษาฝ่าย
ปริยัติศึกษาของวัดธาตุและจังหวัดขอนแก่น

๓. มีจริยาวัตรน่าเลื่อมใส การงานสะอาดบริสุทธิ์ นิสัยหนักแน่น

๔. ปกครองดี ปกครองพระภิกษุสามเณรด้วยพรหมวิหารธรรม เอื้อเพื่อ
เผื่อแผ่ไม่เคยกล่าวคำหยาบ จนพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป
เรียกว่า หลวงพ่อ (สังฆบิดร)

๕. มีสติสัมปชัญญะดี เมื่อเป็นผู้เจริญด้วยอายุพรรษาแล้ว ก็ไม่หลงลืมยัง
เป็นคนมีระเบียบเรียบร้อยเสมอต้นเสมอปลาย

๔. พระราชสารเวที

(๒๔๕๐-ปัจจุบัน)

สถานะเดิม

เดิมชื่อ เหล่า ชื่อฉายา สุขโม ชื่อสกุล อุ่มจันทิ บิดา
ชื่อ นายจันทิ อุ่มจันทิ มารดาชื่อ นางเสาร์ อุ่มจันทิ มีพี่
น้องร่วมบิดามารดา ๕ คน คือ นายเปี้ย นางแหล่ นางลา
นายลี และพระราชสารเวที เกิดวันศุกร์ที่ ๕ พฤศจิกายน
พ.ศ.๒๔๕๒ ตรงกับวันแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๑
ปีระกา ที่บ้านหมูที่ ๙ บ้านแดงใหญ่ ตำบลบ้านทุ่ม (ตำบล
แดงใหญ่) อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

การบรรพชาอุปสมบท

พ.ศ.๒๔๖๙ บรรพชาที่วัดทรายมูล ตำบลบ้านทุ่ม อำเภอ
เมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น พระครูวงษ์ ปญฺญที-
โป อดีตเจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น เป็นพระ
อุปัชฌายะ

พ.ศ.๒๔๗๓ อุปสมบท ณ วัดท่าบึง บ้านเป็ด ตำบล
บ้านทุ่ม (ตำบลเมืองเก่า) อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัด
ขอนแก่น

พระครูเลิง ชุตินฺฺโต อดีตเจ้าคณะตำบล เป็น
พระอุปัชฌายะ

พระราชสารเวที (เหล่านุ สุมโน ป.ธ.๕) รองเจ้าคณะภาค ๙
เจ้าอาวาสวัดธาตุ

พระมุนีสารประสาธน์ (คำพันธ์ โทริโกะ ป.ช.๗)
เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น รองเจ้าอาวาสวัดธาตุ

พระครูสุบิน วชิรธมฺโม วัดท่าบึง เป็นพระ
กรรมวาจารย์

พระครูโพธิ์ ชุตินฺธมฺโม วัดสามัคคี เป็นพระ-
อนุสาวนาจารย์

การศึกษาอบรม

ฝ่ายสามัญศึกษา

พ.ศ.๒๔๖๖ เรียนอักษรสมัยโบราณและภาษาไทยกับ
ครูไพ ชนะภัย ที่โรงเรียนบ้านทรายมูล ตำบลบ้านทุ่ม
พ.ศ.๒๔๖๙ เรียนจบชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนวัด
ทรายมูล ตำบลบ้านทุ่ม

ฝ่ายปริยัติศึกษา

พ.ศ.๒๔๗๕ สอบนักธรรมชั้นตรีได้ สำนักเรียนวัด
โพธิ์กลาง จังหวัดขอนแก่น

พ.ศ.๒๔๗๗ สอบนักธรรมชั้นโทได้ สำนักเรียน
วัดโพธิ์กลาง จังหวัดขอนแก่น

พ.ศ.๒๔๗๗ ไปศึกษาพระปริยัติธรรมที่กรุงเทพฯ
โดยผ่านักจำพรรษาอยู่ที่

- วัดเทพธิดาราม ๒ ปี
- วัดบางไผ่ไก่ ธนบุรี ๔ ปี
- วัดมหาธาตุ (สมเด็จพระวันรัต เสง เขมจารี.
เป็นอธิบดีสงฆ์) ๑ ปี
- วัดหิรัญรูจี ธนบุรี ๑ ปี

พ.ศ.๒๔๘๑ สอบประโยค ป.ธ.๓ ได้ สำนักเรียนวัดเทพ
ธิดาราม

พ.ศ.๒๔๘๒ สอบประโยค ป.ธ.๔ ได้ สำนักเรียน
วัดอนงคาราม

พ.ศ.๒๔๘๓ สอบนักธรรมชั้นเอกได้ สำนักเรียน
วัดอนงคาราม

พ.ศ.๒๔๘๔ สอบประโยค ป.ธ.๕ ได้ สำนักเรียน
วัดอนงคาราม

หน้าที่การงาน

การปกครอง

พ.ศ.๒๔๙๐ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดธาตุ ตำบล
ในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

พ.ศ.๒๔๙๒ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌายะ ใน
เขตจังหวัดขอนแก่น

พ.ศ.๒๔๙๓ ได้รับแต่งตั้งให้เป็น พระธรรมธร จังหวัด
ขอนแก่น

พ.ศ. ๒๔๙๔ ได้รับแต่งตั้งให้เป็น พระคณาจารย์โท
และไปร่วมไปประชุมทำปฏิรูปสงฆ์ที่ประเทศพม่า

พ.ศ.๒๕๐๑ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง เจ้า
อาวาสวัดหนองแวง อีกตำแหน่งหนึ่ง

พ.ศ.๒๕๐๕ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัด
โพธิ์กลาง บ้านทุ่ม อีกตำแหน่งหนึ่ง

พ.ศ.๒๕๐๕ (๒๐ สิงหาคม) สมเด็จพระสังฆราช ทรง
พระกรุณาโปรดให้ดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัด

ขอนแก่น พระบัญชาที่ ๒/๒๕๐๕

พ.ศ.๒๕๒๑ (๑ กรกฎาคม) ได้รับแต่งตั้งให้รักษาการ
เจ้าอาวาสวัดธาตุ พระอารามหลวง คำสั่งของเจ้าคณะ

จังหวัดขอนแก่น ที่ ๑๕๘/๒๕๒๑

- พ.ศ.๒๕๒๒ (๒๐ กรกฎาคม) ทรงพระกรุณาโปรดให้
ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดธาตุ พระอารามหลวง พระ-
บัญชาที่ ๑๓/๒๕๒๒
- พ.ศ.๒๕๒๔ (๖ มีนาคม) ได้รับแต่งตั้งให้รักษาการ
เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ.๒๕๒๔ (๑๖ ตุลาคม) ทรงพระกรุณาโปรดให้ดำรง
ตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น พระบัญชาที่ ๘/
๒๕๒๔
- พ.ศ.๒๕๒๕ (๕ ตุลาคม) ทรงพระกรุณาโปรดให้ดำรง
ตำแหน่งรองเจ้าคณะภาค ๘ พระบัญชาที่ ๕/๒๕๒๕
- การศึกษา
- พ.ศ.๒๕๖๘ ขณะที่เป็นสามเณร ได้ช่วยครูอาจารย์
สอนภาษาไทยที่วัดทรายมูล
- พ.ศ.๒๕๘๐ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่วัดบางไส้-
ไก่ หนองบัว
- พ.ศ.๒๕๘๔ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม ที่วัดมหาธาตุ
กรุงเทพฯ
- พ.ศ.๒๕๘๕ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม ที่วัดศิริบุญชัย
หนองบัว
- พ.ศ.๒๕๘๖ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม ที่วัดธาตุ
จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ.๒๕๘๗ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ศึกษาอำเภอ
เมืองขอนแก่น
- พ.ศ.๒๕๘๗ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งศึกษา
จังหวัดขอนแก่น

พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการตรวจประ-
โยคธรรมสนามหลวงตราตั้งที่ ๒๑๙/ ๒๔๙๘

การเผยแพร่

พ.ศ. ๒๔๙๖-ปัจจุบัน ได้แสดงพระธรรมเทศนา ปาฐก-
ถาและบรรยายธรรมอบรมพระภิกษุสามเณร พุทธ
ศาสนิกชนและประชาชนทั่วไป ทางสถานีวิทยุกระ-
จายเสียงและสถานีโทรทัศน์เสมอมา

การก่อสร้าง

นอกจากการก่อสร้าง บูรณะปฏิสังขรณ์ปูชนียวัตถุและ
ถาวรวัตถุในวัดธาตุแล้ว พระราชสารเวที (เหล่ว) ยังได้
ก่อสร้างวัดและบูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในวัดต่าง ๆ
เช่น

๑. สำนักสงฆ์วัดนันทิการาม ตำบลในเมือง
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น เนื้อที่ ๗ ไร่
๒. วัดหงษ์เทศประดิษฐ์ ตำบลท่าพระ อำเภอ
เมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น เนื้อที่ ๓๒ ไร่
๓. วัดมงคลนิมิตร ตำบลบ้านกง อำเภอหนอง
เรือ จังหวัดขอนแก่น เนื้อที่ ๑๒ ไร่
๔. วัดตลาดหนองเรือ ตำบลหนองเรือ อำเภอ
หนองเรือ จังหวัดขอนแก่น เนื้อที่ ๒๐ ไร่
๕. วัดป่ามหานาราม ตำบลศิลา อำเภอ
เมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น เนื้อที่ ๔๐ ไร่

พระราชสารเวที (เหล่ว) ได้ปรับปรุงและพัฒนาวัดธาตุ โดยยึดหลัก
การ ๓ ประการคือ

๑. หลักศาสนสถาน ได้ก่อสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์ปูชนียวัตถุและถาวรวัตถุ เช่น พระอุโบสถ โรงเรียนพระปริยัติธรรมวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา ศาลาการเปรียญ กุฏิวิหารและพระเจดีย์พระธาตุนครเดิม

๒. หลักศาสนบุคคล ได้ส่งเสริมสนับสนุนและจัดให้มีการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี อบรมสั่งสอนพระภิกษุสามเณร เป็นผู้นำในการทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็นและสวดพระปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน

๓. หลักศาสนธรรม เป็นผู้ติดตามศึกษาค้นคว้าหาความรู้และวิทยาการใหม่ ๆ เพื่อนำมาเผยแพร่แก่พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ได้นำหลักสูตรของแผนกธรรมและแผนกบาลีมาย่อยทำเป็นบท ๆ ย่อให้สั้นบ้าง ขยายความบ้าง เขียนบันทึกช่วยความจำบ้าง รวมทั้งอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนทั่วไป ในวัดธาตุบ้าง ที่สถานีวิฑูญกระจายเสียงบ้าง ที่สถานีโทรทัศน์บ้าง*

สมณศักดิ์

พ.ศ.๒๔๕๔ (๕ ธันวาคม) ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นเอก ในราชทินนามว่า พระครูธรรมสารสุเมณฑ์

พ.ศ.๒๔๕๗ (๕ ธันวาคม) ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระพุทธสารสุธี

พ.ศ.๒๕๑๕ (๕ ธันวาคม) ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชสารเวทีตรีปิฎกโกศล วิมลปริยัติกิจยติคณิสสร บวรสังฆารามคามวาสี

* อภิวัฒน์ ปรีชาประศาสน์ และกมล วิสัยดี, เดิมเคี้ยวกัน หน้า ๓๓-๓๔

คุณธรรมพิเศษ พระราชสารเวที (เหล่า สุมน โป.ธ.๕) มีคุณธรรมพิเศษหลายประการ เช่น

๑. ปกครองดี คือ ปกครองพระภิกษุสามเณรและพระสงฆ์ฆราวาส ด้วยพรหมวิหารธรรมเสมือนพ่อปกครองลูก

๒. เห็นคุณค่าของการศึกษา ได้พยายามปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกวิถีทางสืบต่อจากพระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ (พัว พุทฺธโชโต) เช่น สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมหลังใหม่ จัดหาทุนเพื่อเป็นค่าอาหารและนิตยภัตของครูสอนปริยัติธรรม สนับสนุนส่งเสริมพระภิกษุสามเณรให้ไปเรียนต่อที่กรุงเทพมหานคร

๓. เสียสละ เป็นผู้ไม่สะสมบริวาร ได้มาแล้วจะแจกจ่ายและทำบุญแก่พระภิกษุสามเณรบริจาทรูปและวัสดุที่มีคุณค่าต่อการศึกษา เช่น

พ.ศ.๒๕๒๑ บริจาทรูปบำรุงวิทยาลัยสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๕,๐๐๐ บาท

พ.ศ.๒๕๑๘ บริจาคคัมภีร์จารึกตัวอักษรธรรมแก่กรมศิลปากร

๔. มีจริยาวัตรงดงาม เป็นที่เลื่อมใสแก่คณะศิษยานุศิษย์และประชาชนทั่วไป

๕. มีธรรมาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นที่ทราบกันดีว่า พระราชสารเวที (เหล่า) เป็นผู้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ศิษยานุศิษย์และประชาชนทั่วไป ถ้าศิษย์ไปนมัสการหรือเยี่ยมเยียน จะเอื้อเฟื้อเรื่องอาหารการบริโภคตลอดจนที่พักอาศัย ไม่ต้องการให้ใครเดือดร้อน*

* อภิวัดน์ ปรีชาประศาสน์ และกมล วิถีบดี, *เล่มเดียวกัน* หน้า ๓๗-๔๘.

บรรณานุกรม

- การปกครอง, กรม. *ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดขอนแก่น (ฉบับอัดสำเนา)*.
การศาสนา, กรม. *หลักพระพุทธศาสนา ถิ่นพระราชทาน ๒๕๒๑*. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑.
- การศาสนา, กรม. *แถลงการณ์คณะสงฆ์. ๖๖ : ๘ : ๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๑*.
กรุงเทพจำกัด, ธนาคาร. *พระกฐินพระราชทาน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธนาคารกรุง-
เทพ, ๒๕๒๒.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. *ของดีอีสาน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๒๒.
- จารุมุกด์ เรื่องสุวรรณ. *ประวัติศาสตร์แผ่นดินอีสาน*. เอกสารพิมพ์ดีด,
๒๕๒๖.
- ชัยเฉลิม นาคะประเวศ และคณะ. *ที่ระลึกอนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ ภูมิประวัติ-
ศาสตร์ จังหวัดขอนแก่น และนานาสารคดี*. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนาวิทยา,
๒๕๒๕.
- ชิน อยู่ดี. *คนก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย*. (กรมศิลปากรพิมพ์ถวายพระภิกษุ
สามเณรในเทศกาลเข้าพรรษา ๒๕๑๒). พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, ๒๕๑๒.
- เติม สิงห์ขจิต. *ฝั่งขวามแม่น้ำโขง*. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๕๕.
- ชาติ, วัล. *งานฉลองอาคารเรียนหลังใหม่*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์,
๒๕๒๑.
- นิติ แสงวัฒน์. "การค้นคว้าเรื่องเมืองโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ".
วารสารศิลปากร. ปีที่ ๒๕ เล่มที่ ๑ มีนาคม ๒๕๒๔.
- นิวัฒน์ พ.ศรีวรรณนท์. *ไทยลาว-อีสาน*. อุตรธานี : โรงพิมพ์ภาคอีสานอุตรธานี,
๒๕๑๒.

บุญช่วย อัดถากร. ประวัติศาสตร์ภาคอีสาน. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญช่วย อัดถากร, ๒๕๒๔.

ประยูร ไพบูลย์สุวรรณ. โบราณวัตถุสถานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียง. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติขอนแก่น ๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๕). พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

พิฑูรย์ มลิวัลย์. ประเพณีเถรภิเสก. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕.

พิสิฐ เจริญวงศ์. "ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์". ทัศนะไทย เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

ราชสารเวที, พระ. เรื่องประวัติวัดธาตุ. ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์-ไอสด, ๒๕๒๐.

_____ เรื่องประวัติวัดธาตุ. ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภัณฑ์, ๒๕๒๔.

เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, สำนักงาน. ราชกิจจานุเบกษา. ๘๒ : ๒๐ : ๑๙ มีนาคม ๒๕๒๐.

วิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา, โรงเรียน. ศิษย์เก่าวิเวกสัมพันธ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๑.

ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดาร ภาค ๔ และประวัติห้องที่จังหวัดมหาสารคาม. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระสารถคามุนี) พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๐๘.

ศรีศักร วัลลิโภดม. โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๒๕.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. ศิลป์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๔.

หอสมุดแห่งชาตินครศรีธรรมราช

อภิวัฒน์ ปรีชาประศาสน์ และกมล วิสัยดี. วัตถุประสงค์. (มหาวิทยาลัยธรรม-
ศาสตร์ พิมพ์ในงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดธาตุ จังหวัด
ขอนแก่น ๕-๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๖). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖.

อำพัน กิจงาม และโสเมสุดา รัตนิน. "การวิเคราะห์กระดูกสัตว์และเศษภาชนะดิน
เผาแหล่งโบราณคดีบ้านกอก". วารสารศิลปากร. ปีที่ ๒๕ เล่ม ๔
กันยายน ๒๕๒๔.

